

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Petra Urh

Delo otrok v sodobnem svetu

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Petra Urh

Mentor: doc. dr. Miroljub Ignjatović

Delo otrok v sodobnem svetu

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

Moja zahvala gre tokrat vsem, ki ste mi izkazali podporo in me v tem letu spodbujali, da sem napisala to diplomsko nalogo. Oči Peter, mami Fani, Boštjan, sorodniki, prijatelji,... hvala vam za vso moralno in čustveno podporo. Brez vseh vas mi zagotovo ne bi uspelo!

Posebna zahvala gre tudi mojemu mentorju Miroljubu Ignjatoviću. Hvala vam za vse nasvete in pomoč, ki ste mi jo dali.

Delo otrok v sodobnem svetu

Čeprav veliko ljudi meni, da delo otrok v današnjem, globaliziranem svetu ni več prisotno, se žal vse prevečkrat še vedno pojavlja. In to ne le v manj razvitih državah, ampak tudi v razvitih. Vzrokov za to je veliko in težko bi izpostavili enega, saj je navadno en razlog povezan z drugim. Vsekakor pa se moramo zavedati, da je otrokom potrebno omogočiti izobrazbo, ne glede na to, v kakšnih razmerah živi njihova družina. Prav izobrazba je tista, ki jim bo omogočila boljše življenjske razmere in seveda pot, da se prebijajo iz začaranega kroga dela. Namreč otrok, ki je že zgodaj začel z delom, se bo zaradi različnih okoliščin težko rešil oblik dela, ki so nesprejemljive tako za otroke kot tudi za odrasle. Delodajalci se zavedajo, da so otroci poceni delovna sila, ki jo lahko izkoriščajo brez slabe vesti, saj en otrok vedno lahko nadomesti drugega otroka. Moramo pa vedeti, da so otroci naša prihodnost in da je vedno, ne glede na vse, potrebno upoštevati tudi njihovo mnenje, saj le-to vedno šteje.

KLJUČNE BESEDE: delo otrok, delo otrok v razvitih in manj razvitih državah, mnenja otrok, znane multinacionalke in delo otrok.

Child labour in modern world

Although many people think that child labor in today's globalized world is no longer present, unfortunately, it all too often still occurs. And not just in third world countries but also in developed ones. There are many reasons for this and it is difficult to expose one, as is usually reasons are connected with one another. All the same, we must realize that we must provide education to children, no matter the circumstances their family lives in. Education will allow them to better their living conditions and of course a way to break through the vicious circle of work. Therefore a child who has already started working early, will have more difficulties to break free from work because of different circumstances that are unacceptable for both children and adults. Employers are aware that children are inexpensive labor, which can be exploited without guilt because a child can always be replaced by another child. However we must be aware of that children are our future and that we always need to take their views into consideration, as they always count.

KEY WORDS: child labor, child labor in developed and third world countries, opinion of children, known multinationals and child labor.

KAZALO

1 UVOD	8
2 DELO OTROK	10
2.1 VZROKI ZA DELO OTROK	11
2.2 OBLIKE DELA OTROK	13
2.2.1 Delo na domu	13
2.2.2 Prisilno in podložniško delo	14
2.2.3 Komercialno spolno izkoriščanje	14
2.2.4 Otroci v industrijah in na plantažah	15
2.2.5 Delo otrok na ulicah	16
2.2.6 Delo otrok doma	16
2.2.7 Delo otrok v rudarstvu	17
2.2.8 Otroci kot vojaki	17
2.3 KAKO SE BORIMO PROTI DELU OTROK?	18
2.3.1 Nadzorovanje dela otrok	18
2.3.2 Družbena odgovornost podjetij (Corporate Social Responsibility)	18
2.3.3 Izobrazba	19
2.3.4 Delovne inšpekcije	19
2.3.5 Časovno omejeni programi	19
3 DELO OTROK V RAZVITIH DRŽAVAH (Velika Britanija, ZDA, PORTUGALSKA, SLOVENIJA)	20
3.1 Delo otrok v Veliki Britaniji	20
3.1.1 Število otrok, ki delajo	20
3.1.2 Oblike dela	21
3.1.3 Zakonodaja	21
3.2 Delo otrok v ZDA	21
3.2.1 Število otrok, ki delajo	22
3.2.2 Oblike dela otrok	22
3.2.3 Zakonodaja:	22
3.3 Delo otrok na Portugalskem	22
3.3.1 Število otrok, ki delajo	23
3.3.2 Oblike dela	23
3.3.3 Zakonodaja	23
3.3.4 Trg dela	23

3.4 Delo otrok v Sloveniji	24
3.4.1 Število otrok, ki delajo	24
3.4.2 Oblike dela otrok	24
3.4.3 Zakonodaja	24
4. DELO OTROK V MANJ RAZVITIH DRŽAVAH	26
4.1 Delo otrok v Afriki	26
4.1.1 Število otrok, ki delajo	26
4.1.2 Oblike dela otrok	26
4.1.3 Zakonodaja	26
4.1.3.1 Južna Afrika	27
4.1.3.2 Kenija	27
4.1.3.3 Gana	27
4.2 Delo otrok v Indiji	27
4.2.1 Število otrok, ki delajo	28
4.2.2 Oblike dela	28
4.2.3 Zakonodaja	28
4.3 Delo otrok na Kitajskem	29
4.3.1 Število otrok, ki delajo	29
4.3.2 Oblike dela otrok	30
4.3.3 Zakonodaja	30
4.4 Delo otrok v Latinski Ameriki	30
4.4.1 Število otrok, ki delajo	30
4.4.2 Oblike dela otrok	31
4.4.3 Zakonodaja	31
4.4.3.1 Costa Rica	31
4.4.3.2 Gvatemala	32
4.4.3.3 Nikaragva	32
5 MNENJA OTROK, KI DELAJO	32
5.1 Otroci govorijo o tem, katero delo je najboljše	33
5.2 Otroci govorijo o delu in šoli	35
5.3 Otroci govorijo o usklajevanju dela in šole	37
6 ZNANE MULTINACIONALKE IN DELO OTROK	38
6.1 Nike	38
6.2 Apple	39

6.3 Primark	39
6.4 H&M.....	40
6.5 GAP INC.	40
7 SKLEP	42
8 LITERATURA.....	44

KAZALO TABEL

Tabela 5.1: Katero delo je najboljše? Skupina deklic v Bangladešu	34
Tabela 5.2: Dobre strani šole	36
Tabela 5.3: Kaj je najboljše zate glede na trenutno situacijo?	37

1 UVOD

V družinah po svetu, kjer imajo starši redne dohodke, se otroci lahko šolajo, obiskujejo razne izobraževalne krožke, športne dejavnosti in se igrajo s svojimi vrstniki. Vendar pa v mnogih družinah po svetu (še posebno v manj razvitih državah) to ni možno. Mnogi otroci so primorani delati, da lahko preživijo sebe, nemalokrat tudi svojo družino.

Delo otrok ni nov pojem, ampak se pojavlja že od poljedelske civilizacije. Pa je danes kaj drugače kot včasih? Veliko ljudi misli, da je bilo delo otrok značilno predvsem v 19. stoletju, vendar je resnica ta, da še danes dela milijone otrok po vsem svetu, in sicer v razmerah, ki niso nič boljše kot pred dobrim stoletjem (Anti-Slavery 2011).

Včasih je bilo otroško delo smatrano kot nekaj povsem običajnega, zdaj pa se je to močno spremenilo in se pojavlja predvsem (vendar ne izključno) v slabo razvitih državah (Basu v Van den Anker 2004, 140; Bachman v Van den Anker 2004, 140). Tudi Mednarodna organizacija dela (MOD – v nadaljevanju uporabljam angleško kratico ILO, torej International Labour Organization) se zavzema za pravice otrok, zato je 12 junij posvetila prav otrokom in ga razglasila za Svetovni dan proti delu otrok (Kun 2006).

Menim, da nam delo otrok ni preveč blizu in da o njem pravzaprav vemo zelo malo. Zavedamo se, da delo otrok obstaja. Toda ne zavedamo se, v kakšnih razmerah ti otroci delajo in kaj vse doživljajo, da pridejo do zaslužka, pa naj bo ta še tako skromen. Tudi če o tem zasledimo nekaj besed na televiziji, po radiu ali kje drugje (kar se zgodi zelo redko), se za to običajno ne zmenimo, saj menimo, da ena sama oseba pri tem ne more kaj prida pomagati. Napačen je tak apatičen odnos ljudi in mednarodne politike do tega, da povsod po svetu otroci še vedno delajo v nevdržnih razmerah. Vendar če bomo vsi tako razmišljali, potem dela otrok pravzaprav nikoli ne bo mogoče odpraviti.

V prvem delu svoje diplomske naloge sem se posvetila predvsem temu kaj delo otrok je, kakšne oblike le – tega poznamo, kakšni so vzroki zanj in kako se proti njem borimo. Zadalja sem si nalogo, da preverim, kako je z delom otrok v razvitih državah in kako v manj razvitih.

V drugem delu pa sem poskušala konkretno predstaviti raziskavo, v kateri so preverjali, kakšno je mnenje otrok, ki delajo oziroma morajo delati za preživljanje sebe in svoje družine.

V raziskavi je razvidno, kako otroci vidijo svoje delo v primerjavi z drugimi deli in kako gledajo na delo in šolo. Raziskala sem tudi kako in kje znane multinacionalke uporabljajo delo otrok in kako na obtožbe odreagirajo.

Postavila sem si tudi tri hipoteze:

Hipoteza 1: Vzrok za delo otrok v sodobnem svetu je predvsem revščina v družini.

Hipoteza 2: Otroke, ki delajo, najdemo tudi v ekonomsko bolj razvitih državah.

Hipoteza 3: Otroci se pri delu soočajo z različnimi boleznimi in s poškodbami.

Te hipoteze bom na podlagi prebrane literature in osebnih opažanj v zaključku potrdila ali zavrgla.

2 DELO OTROK

Ko govorimo na splošno o delu otrok, je treba najprej omeniti, da je to delo, ki otroke izkorišča (psihično, moralno, mentalno ali pa s preprečevanjem dostopa do izobrazbe) ali jim povzroči škodo. Zavedati se je treba, da ni obče sprejete definicije dela otrok, kar včasih privede do zmede. Tako na primer nekatere definicije med delo otrok uvrščajo tudi delo doma (gospodinjska opravila in drugo), nekatere pa ne (Images of Child Labour: Child Labour and the Global Village: Photography for Social Change 2011, Liebel 2007, 280).

Danes na svetu dela po statističnih podatkih približno 215 milijonov otrok, večina polni delovni čas. Ne le, da ne obiskujejo šole, ampak imajo tudi zelo malo časa za igro (če ga sploh imajo). Odvzeta jim je pravica, da so lahko otroci. Mnogi so podhranjeni in nepreskrbljeni, ker živijo človeku nedostojno življenje. Več kot polovica je ujetih v najnevarnejše in najtežje oblike dela otrok, kot so: delo v tveganem okolju, ki vpliva na zdravje in varnost otrok, nezakonite aktivnosti (tihotapljenje drog, prostitucija), suženjstvo ali druge oblike prisiljenega dela (prodaja, tihotapljenje otrok), kot tudi vključitev v oborožen konflikt (ILO 2011; ILO 1999). Za »lažje delo« je najnižja določena starost 13–15 let, ki pa ne sme škodovati otroku (ne njegovemu zdravju in ne njegovemu razvoju), prav tako ne sme omejevati njegovega šolanja (ILO 1973).

Največ otrok, ki delajo, lahko najdemo v Aziji (61 %), sledi Afrika (32 %), Latinska Amerika (7 %), ZDA, Kanada, Evropa in ostale bogate države (1 %). V Aziji predstavljajo otroci 22 odstotkov, v Latinski Ameriki pa 17 odstotkov vse delovne sile (Bellamy 1997, 26; Images of Child Labour: Child Labour and the Global Village: Photography for Social Change 2011).

Vsega dela otrok pa vendarle ne moremo smatrati kot slabega, torej kot tistega, ki ga je treba odpraviti, saj nekatere oblike dela lahko pripomorejo, da bo otrok čez nekaj let usposobljen za delo in mu celo pomagajo pri odraščanju, avtonomiji, znanju in samospoštovanju (Hobbs in McKechnie v McKechnie in Hobbs 1999, 96). Delo otrok se deli na »child work«, ki je prijaznejše in na »child labour«, ki temelji na izkoriščanju in povzroča otrokom škodo (Basu v Van den Anker 2004, 143). Tudi izbirni protokol h konvenciji o otrokovih pravicah glede prodaje otrok, otroške prostitucije in otroške pornografije govori o tem, da bi otrok moral biti zaščiten pred izkoriščanjem drugih in pred kakršnim koli delom, ki bi lahko temeljil na nevarnosti (United Nations 2000). Delodajalci otroke mnogokrat izkoriščajo, včasih pride celo do tega, da delajo v takšnih razmerah, kot so jih imeli včasih sužnji, njihovi zaslužki pa

so seveda nizki (Van den Anker 2004, 138). Če vzamemo za primer otroka, ki raznaša časopis pred začetkom šole, se to ne zdi nič slabega, saj se otrok nauči odgovornosti, kako se dela in hkrati zasluži nekaj denarja. Če denarja ne dobi, se šteje tako dejanje za izkoriščanje otroka (Images of Child Labour: Child Labour and the Global Village: Photography for Social Change 2011). Zavedati se je treba, da je vsak šestnajsti otrok izmed stotih vključen v delo, ki temelji na izkoriščanju (UNICEF 2011). Delo otrok temelji na izkoriščanju, če (UNICEF v Bellamy 1997, 24):

- gre za delo s polnim delovnim časom, a otrok je premlad za takšno delo,
- je preveč časa namenjenega delu,
- je otrok za delo neprimerno plačan,
- otrok dela in živi pod stresom in v slabih razmerah,
- je preveč odgovorno,
- gre za delo, ki ovira otrokovo izobraževanje, idr.

2.1 VZROKI ZA DELO OTROK

Globalizacija je še okrepila revščino družin po svetu in povzročila posledice, ki so lahko pogubne predvsem za revne v manj razvitih državah, zato so prispevki otrok družinam zelo pomembni (Yates v Polakoff 2007, 3; Stiglitz v Polakoff 2007, 4). Starši pošljejo svoje otroke v svet dela, saj jim to prinaša nekaj dodatnega denarja. To počnejo, čeprav vedo, da ni prav (Child Labour 2008a). Večina otrok res živi v revščini in lahko zapišemo, da je to poglobilni razlog za delo otrok (Global March Against Child Labour 2011; López-Calva 2001, 64). V zadnjih nekaj desetletjih se revščina ni zmanjšala, ampak se je povečala, prav tako pa so se povečale neenakosti med ljudmi (Bellamy 1997, 27–28). Povezava med delom otrok in ekonomskim razvojem poteka v dve smeri: ekonomski razvoj pospeši odpravljanje otroškega dela, medtem ko zmanjšanje dela otrok pozitivno vpliva na ekonomski razvoj (Global March Against Child Labour 2011).

Vendar revščina še zdaleč ni edini razlog za delo otrok. Tudi premalo močna želja staršev, da bi bili njihovi otroci izobraženi vpliva na to, da se otroci podajo v svet dela, k temu pa pripomorejo tudi dragi in slabi izobraževalni sistemi (Global March Against Child Labour 2011; Anti-Slavery 2011). Starši ne razumejo, da se morajo otroci razvijati čustveno, kognitivno in tudi fizično, saj se sami nikoli niso imeli možnosti izobraževati (Child Labour 2008a). Otroci, ki opustijo šolanje in začnejo delati, imajo majhne možnosti, da bodo v

prihodnosti nehali delati (López–Calva 2001, 67). To posledično pomeni, da starši, ki pošljejo otroka v svet dela, mu hkrati zmanjšajo možnosti za boljši zaslužek v prihodnosti (López–Calva 2001, 67). Velikokrat šola za te otroke ni nikakršna opcija (Anti–Slavery 2011).

Eden izmed vzrokov za delo otrok so tudi velike družine. Več otrok kot je, večja možnost je, da bodo otroci delali (Free The Children 2011; López–Calva 2001, 65). Drugi vzroki za delo otrok so še (Images of Child Labour, Child Labour and the Global Village: Photography for the Social Change 2011; Child Labour 2008a):

- pričakovanje družine in tradicija,
- zloraba otroka,
- pomanjkanje dobre dnevne nege,
- pomanjkanje šol,
- pomanjkanje drugih sredstev, kot je zdravstvena nega,
- omejene možnosti za ženske,
- neučinkovita zakonodaja.

Upoštevati moramo tudi nemoralne in brezбриžne delodajalce, ki otroke zaposlijo, ker imajo z njimi manj stroškov, poleg tega pa se ti ne bodo pritoževali nad slabimi delovnimi razmerami (Free The Children 2011; Anti–Slavery 2011). Nekateri delodajalci celo pravijo, da so otroci primerni za nekatere oblike dela zaradi njihovih spretnih prstov in velikosti (Anti–Slavery 2011).

V nekaterih državah se sploh ne zavedajo, da je delo otrok nekaj slabega in ga dojemajo kot nekaj povsem normalnega (Van den Anker 2004, 141). Težava se pojavi, ko delo postane izkoriščevalsko in nevarno, politiki pa se z njim ne znajo oz. nočejo spopasti (Lansky v Van den Anker 2004, 142).

2.2 OBLIKE DELA OTROK

Poznamo osem tipov, v katere lahko razdelimo oblike dela otrok, poudariti pa je treba, da nobeden od teh ni edinstven za posamezno regijo sveta. To so (Bellamy 1997, 32; International Programme on the Elimination of Child Labour¹ 2011a):

- delo na domu (domestic work),
- prisilno in podložniško (skoraj suženjsko) delo,
- komercialno spolno izkoriščanje (commercial sexual exploitation),
- industrijsko delo in delo na plantažah,
- delo na ulici,
- delo za družino,
- delo otrok v rudarstvu ter
- delo otrok kot vojakov.

2.2.1 Delo na domu

Ko govorimo o delu na domu govorimo o otrocih, ki delajo v gospodinjstvih drugih ljudi (lahko pri njih tudi živijo) in imajo manj kot 18 let (Anti-Slavery 2011). Za njih opravljajo različne naloge: skrbijo za gospodinjska opravila, pomagajo njihovim delodajalcem pri vodenju malih podjetij, skrbijo za otroke, ipd. (Anti-Slavery 2011). Njihovo delo ni nujno plačljivo, v zameno za delo lahko dobijo le zavetišče in hrano (Anti-Slavery 2011). Delodajalci (če jim lahko tako rečemo) ponavadi delajo z njimi tako, kot se jim zahoče (jih izkoriščajo, zlorablajo, ponižujejo, žalijo, pretepajo ipd.), otroci pa nimajo prijateljev in ne družine, na katero bi se lahko obrnili (Bellamy 1997, 32; Anti-Slavery 2011). Družina namreč svoje otroke pošlje k takšnim delodajalcem zato, da bi otrokom omogočila šolanje in boljšo prihodnost. Ali pa preprosto zato, ker sama nima denarja, da bi lahko skrbela za njih (Anti-Slavery 2011). Težko je oceniti, koliko otrok dela na domu, saj so skriti pred očmi javnosti (Bellamy 1997, 32). Je pa znano dejstvo, da v tej obliki prevladujejo punce, saj naj bi bilo teh kar 90 odstotkov (Anti-Slavery 2011). Lahko rečemo, da so ti otroci najbolj ranljivi, kar nam nazorno prikaže tudi primer sedemletne Marije iz Haitija. Marija ves dan gara za neko bogato družino (pelje otroka v šolo, pospravlja posodo, pere oblačila idr.), na koncu pa je večkrat pretepena, spi na tleh, ne sme obiskovati šole, nima niti čevljev. Bogate družine najraje

¹ v nadaljevanju uporabljam kratico IPEC

najamejo prav krhke otroke, saj je z njimi najlažje manipulirati. Zato ni čudno, da ti otroci trpijo za depresijo, so nervozni in prestrašeni (Bellamy 1997, 32).

2.2.2 Prisilno in podložniško delo

Prisilno in podložniško delo lahko največkrat najdemo v Južni Aziji (ponavadi to vrsto dela povezujemo z Nepalom, Pakistanom in Indijo, vendar se dogaja tudi drugje po svetu), gre pa za to, da starši »zastavijo« svoje otroke lastnikom tovarn v zameno za zelo majhno posojilo za osnovne potrebe, ki ga potem odplačujejo celo življenje (Bellamy 1997, 35; Kovasevic 2007, 36). Otrok tako postane blago, izmenjano med starši in delodajalcem (Kovasevic 2007, 36). V Indiji tak način dela najdemo v trgovinah, kjer se ukvarjajo z izdelavo preprog, svile, idr. Predvsem znana je industrija s preprogami v Uttar Pradesh, kjer otroci delajo tako rekoč ves dan, brez premora (Child Labour 2011č).

2.2.3 Komercialno spolno izkoriščanje

Komercialno spolno izkoriščanje otrok je izkoriščanje od odraslih oseb. Gre za otroke, ki še niso dopolnili 18 let. Težko ga je oceniti (Bellamy 1997, 36; IPEC 2011b). Velikokrat spominja na suženjstvo ali prisilno delo. Punce in fantje so prisiljeni v to tvegano obliko dela, ki pušča za sabo hude psihične posledice (Bellamy 1997, 36; IPEC 2011b). Komercialno spolno izkoriščanje obsega (IPEC 2011b):

- izkoriščanje otrok (tako fantov kot punc) za spolne usluge, ki so plačane v denarju ali kako drugače, na ulicah, v diskotekah, barih, bordelih, hotelih itd.,
- otroški spolni turizem,
- tihotapljenje otrok ali mladostnikov za trgovino z belim blagom,
- uporaba otrok v spolnih oddajah,
- promocija in produkcija pornografije, ki vključuje tudi otroke.

Otroci, vključeni v komercialno spolno izkoriščanje so izpostavljeni različnim boleznim, kot so spolno prenosljive bolezni, denimo HIV. Večkrat pride tudi do nezaželene nosečnosti (Bellamy, 36 1997; Estacio in Marks 2005, 3). Te otroke drugi zavračajo, se jih sramujejo in nad njimi izvajajo nasilje (Bellamy 1997, 36). Kar pa je najbolj pretresljivo, je to, da starši otrok marsikdaj vedo za spolno izkoriščanje in se z njim celo strinjajo. V medijih največkrat

zasledimo novice, povezane s spolnim turizmom (Sex Tourism). Ta se nanaša na bogataše, ki pridejo v Brazilijo, Dominikansko Republiko in podobne dežele, in tam iščejo spolne odnose z otrokom. Tudi Svetovni kongres proti komercialnemu spolnemu izkoriščanju je opozoril na ta problem (Bellamy 1997, 37). Moramo se zavedati, da je izkoriščanje otrok ali mladostnikov za trgovanje z belim blagom zločin, ki ga moramo primerno obravnavati (IPEC 2011b).

2.2.4 Otroci v industrijah in na plantažah

Kar 70 odstotkov otrok, ki delajo, najdemo v različni industriji in po plantažah po vsem svetu. Tam so izpostavljeni škodljivim substancam, kar lahko vodi do različnih bolezni, kot so bronhitis, astma idr. (Bellamy 1997, 37; Castillo in Malit, Duran, Estrella-Gust, ICFTU, ILO, Kinney, D. Parker, Ribeiro in Trench-Ciampone, Senanayake, Ranasinghe in Balasuriya, UNICEF v Estacio in Marks 2005, 3; IPEC 2011c).

Če vzamemo za primer industrijo stekla v Indiji, vidimo, da otroci hodijo naokrog bosih, po tleh pa so drobcji stekla. Kljub vročini ni nobenega prezračevanja. Zanimivo je, da tam, kjer se zdi odraslim prenevarno, delajo otroci–npr. rudnikih zlata (Bellamy 1997, 37).

Tistih, ki delajo na plantažah, ni nič manj, kot tistih, ki delajo v različnih vrstah industrij (Bellamy 1997, 39). Otroci imajo pomembno vlogo pri pridelavi hrane in surovin za pijače ter drugega (npr. pridelava kakava, bombaža, tobaka, čaja, kave idr.) (IPEC 2011c). Ne delajo v prav nič boljših razmerah kot njihovi vrstniki, saj so izpostavljeni zastrupitvam s pesticidi, možganskim poškodbam, premočnemu soncu ipd. (Levine 1999, 140). V Braziliji na primer, so otroci, ki delajo na plantažah sladkorja večkrat izpostavljeni tveganju, da ostanejo »pohabljeni«; ugrizom kač in pikom insektom pa so izpostavljeni tisti, ki delajo na plantažah tobaka (Bellamy 1997, 39). V Afriki otrokom, ki jih največkrat najdemo na delu v vinogradu, delodajalci ne zagotavljajo oblačil za sonce, prav tako ne krem proti opeklinam. Njihovo delo se začne že okrog pol štirih zjutraj in se konča po večerji, včasih tudi po deveti uri zvečer (Levine 1999, 146).

Ti otroci so med najbolj ogroženimi tudi zaradi pomanjkanja izobrazbe, kar jih še bolj oddaljuje od tega, da bi z dobro službo ali s samozaposlitvijo pobegnili pred revščino. Za ta sektor velja, da primanjkuje šol, dvomljiva je tudi njihova kakovost. Če je teren zelo oddaljen,

je težko dobiti učitelje, seveda pa se otroci pouka redkeje udeležujejo. Nekateri morajo prehoditi dolge razdalje do šol (IPEC 2011c). Jasno je, da je to pereč problem. A za to ne more skrbeti le vlada, ampak se morajo za to zavzemati tudi lastniki industrij, plantaž in drugi (Monitor v Diaz in Mejia 2008).

2.2.5 Delo otrok na ulicah

Otroci na ulicah delajo dolge ure, vendar dobijo za to le majhno plačilo (CYC-ONLINE 2001). Raje kot pogodbeno delajo neformalno. Ali kot pravijo: »Ta denar želimo zaslužiti na lahek način ... Umivanje avta je preprosto delo za razliko od dela po pogodbi. Res je, da ne dobim veliko denarja, vendar pa si s tem kar dobimo lahko kupim čevlje in zadostim svojim željam. Če bi želel kupiti kasetofon, lahko dam depozit in ga odplačujem po obrokih« (Schurink in Schurink 1993 v CYC ONLINE 2001). Delo otrok na ulicah je izpostavljeno nevarnosti (lahko jih celo umorijo razni kriminalci), vendar pa se tega lotijo, da lahko preživijo tako oni kot njihove družine. Leta 1993 so policisti ubili šest otrok in leta 1996 je bil eden izmed njih obsojen. To je bil sploh prvi policist v zgodovini, ki je priznal uboj otroka, ki je delal na cesti (Bellamy 1997, 40). In kaj otroci na ulicah sploh počnejo? Umivajo in varujejo avtomobile, nosijo prtljago, loščijo čevlje ipd. Zelo malo jih obiskuje šola (Bellamy 1997, 41). Veliko jih pristane v kriminalu. Večkrat so žrtve raznih bolezni, kot so tetanus, malarija, pljučnica idr. Vendar jih ne smemo zamešati z otroki, ki živijo na ulici, saj se vsak dan vračajo domov, čeprav le v revne barake (Bellamy 1997, 41).

2.2.6 Delo otrok doma

Doma otroci običajno delajo tako, kot jim reče njihova družina. Delo doma je navadno razdeljeno po starosti in spolu (Bellamy 1997, 43–44; Levine 1999, 140). Fantje tako pobirajo in sekajo drva, deklice pa so odgovorne za gospodinjska opravila (skrb za dojenčke, perilo, vodo, kuhanje, vrtnarjenje) (Levine 1999, 140; IPEC 2011č). Delajo po več ur in se večkrat preveč naprezajo. Ta vrsta dela za seboj nima pravne zaščite, to pa zato, ker jo je težko nadzirati (Bellamy 1997, 44). Ta fenomen je v mnogih državah sprejet pozitivno in se ga zaradi tradicionalnih ženskih vlog znotraj gospodinjstva in tudi zunaj njega velikokrat ne sprejema kot ene od oblik otroškega dela (IPEC 2011č). Realnost pa je taka, da so tudi znotraj doma otroci med deloma izpostavljeni različnim tveganjem, kot so (IPEC 2011č):

- dolgi, utrujajoči delovni dnevi,
- nošenje težkih bremen,
- neprimerna hrana in bivališče,
- uporaba strupenih kemikalij,
- delo z nevarnim orodjem, kot so sekira, nož, vroča ponev ter
- neprimerno ravnanje staršev (psihično, besedno nasilje, posilstvo).

2.2.7 Delo otrok v rudarstvu

Kot lahko ugotovimo sami, je rudarstvo oblika dela, ki je nevarna za vse, kaj šele za otroke. Vendar v rudarstvu dela kar milijon otrok, njihovo število pa se zvišuje. Njihovo delo je naporno, saj morajo prenašati težka bremena, težko orodje, izpostavljeni so raznim eksplozivnim in strupenim kemikalijam, kar jih pozneje lahko privede do resnih bolezni in poškodb. Rudarjenje velikokrat poteka na področjih, ki so oddaljena od večjih središč in kjer ni šol in socialnih služb, seveda tudi zakonov ne poznajo (IPEC 2011d). Že na začetku dvajsetega stoletja se je Mednarodna organizacija dela zavedala problema dela otrok v rudnikih in prav na podlagi te podobe sprejela Konvencijo proti delu otrok. Kljub temu pa takšno obliko dela otrok še vedno najdemo v Latinski Ameriki, v nekaterih delih Evrope, Afriki in Aziji, torej daleč od oči javnosti (obmejna območja, gore, ipd.) in tako tudi brez pravega nadzora (IPEC 2011d).

2.2.8 Otroci kot vojaki

Vključenost otrok v oborožen spopad je najhujša oblika dela otrok. Lahko rečemo, da je to vojni zločin in kršenje človekovih pravic (IPEC 2011e). Vseeno pa še vedno najdemo približno 300.000 otrok, vključenih na več kot tridesetih področjih sveta, kjer so spopadi. Nekateri otroci imajo tudi manj kot 10 let (Anti-Slavery 2011). Njihove naloge so raznolike: vključenost v spopad, nastavljanje eksplozivov in min, vohunjenje, tihotapljenje, delujejo kot kurirji idr. (Coalition to stop the use of child souldiers 2011). Punce so največkrat prisiljene biti žene vojakov ali celo njihove »seksualne sužnje«.

Ti otroci večkrat trpijo hude duševne posledice. Na otroke, vključene v konflikt, to zelo vpliva in lahko trpijo tudi za dolgoročno travmo (Anti-Slavery 2011). Izbirni protokol h Konvenciji o otrokovih pravicah glede udeležbe otrok v oboroženih spopadih je

začel veljati 12. februarja 2002. Spodbuja vlade, da zvišajo starost prostovoljnega rekrutiranja za vstop v vojsko ter izrecno poudarja, da se nobene osebe, mlajše od 18 let, ne sme poslati v boj (Anti-Slavery 2011). V zadnjem desetletju so se prizadevanja za umik otrok iz oboroženih sil povečala, predvsem od Združenih narodov in Mednarodnega programa za odpravo dela otrok (IPEC 2011e).

2.3 KAKO SE BORIMO PROTI DELU OTROK?

2.3.1 Nadzorovanje dela otrok

Če želimo zmanjšati delo otrok, je najprej treba redno spremljati, kako se po svetu giblje število dečkov in deklic, ki delajo. Nadzorovanje dela otrok (Child Labour Monitoring) je aktiven proces, ki omogoča, da so legalno zaposleni mladi delavci in otroci varni pred nevarnostmi in izkoriščanjem pri delu. V praksi nadzorovanje dela otrok vključuje prepoznavanje, zaščito in preprečevanje otroških delavcev skozi razvoj usklajenega večsektorskega nadzora, katerega cilj je vključitev vseh otrok določenega geografskega področja. Glavne aktivnosti nadzorovanja dela otrok je redno neposredno opazovanje, da se identificira otroke, ki delajo, in da se lahko določi tveganja, ki so jim otroci izpostavljeni (IPEC 2011f).

2.3.2 Družbena odgovornost podjetij (Corporate Social Responsibility)

Podjetja se vedno bolj ukvarjajo s problemom dela otrok v njihovih dobavnih verigah. Delo otrok vidijo kot nekaj, kar se ne sklada z njihovimi vrednotami. Vendar otroke še vseeno velikokrat zasledimo v dobavnih verigah podjetjih, saj so vključeni v proizvodnjo industrijskih dobrin, ki se jih neposredno izvozi in proizvodnjo dobrin ki so le del končnega izdelka. Načrt za odpravo najhujših oblik otroškega dela do leta 2016, ki je bil sprejet na Haški konferenci dela otrok maja 2010, poziva k prizadevanjem proti delu otrok v dobavni verigi, kjer morajo podjetja igrati ključno vlogo, da se doseže cilj 2016 (IPEC 2011g).

2.3.3 Izobrazba

Če želimo kaj storiti, da bo dela otrok manj, moramo otrokom najprej omogočiti primerno izobrazbo, ki je ključnega pomena. Seveda poznamo veliko medsebojno povezanih razlogov za delo otrok, vendar pa niti en dejavnik ne more pojasniti, zakaj delo otrok sploh obstaja in predvsem zakaj raste. Zato lahko rečemo, da je za to, da rečemo, da je nek otrok tudi delavec, veliko vzrokov, ki so med seboj prepleteni na različnih ravneh (IPEC 2011h).

2.3.4 Delovne inšpekcije

Inšpektorati za delo in drugi organi pregona morajo učinkovito ukrepati proti delu otrok, za kar se bori tudi Mednarodni program za odpravo dela otrok (International Programme on the Elimination of Child Labour). Delovne inšpekcije so bile že od nekdaj ključne pri boju proti delu otrok in imajo pomembno vlogo še danes. Pomagajo pri obveščanju delodajalcev in delavcev o nevarnih oblikah otroškega dela in tudi svetujejo, kako ga lahko odpravijo. Imajo tudi pravno moč, da otroka z delovnega mesta, ki ga ogroža, odstranijo in mu omogočijo pogoje za šolanje (IPEC 2011i).

2.3.5 Časovno omejeni programi

Časovno omejeni programi predstavljajo pomoč državam pri izpolnjevanju obveznosti iz Konvencije številka 182, Mednarodne organizacije dela. Ti programi predstavljajo okvir, ki ga lahko vlade uporabijo pri načrtu poteka dejavnosti z določenimi cilji. Obsegajo ukrepe z jasnimi cilji, določenim časovnim okvirjem in usklajene ter integrirane politike, ki so usmerjene na odpravo in preprečevanje najhujših oblik dela otrok v določeni državi (IPEC 2011j).

Ne smemo pa pozabiti prisluhni tudi otrokom, njihovim čustvom, potrebam in videnjem. Otrok mora biti viden kot partner v boju proti izkoriščanju (Meljeteig 1999, 7–8; Woodhead 1999, 29).

3 DELO OTROK V RAZVITIH DRŽAVAH (Velika Britanija, ZDA, PORTUGALSKA, SLOVENIJA)

V nekaterih razvitih državah je viden napredek pri sprejemanju zakonodaje, katere cilj je prepoved uvoza blaga, ki je proizveden v nerazvitih državah in so ga naredile otroške roke. Primer take strategije najdemo v ZDA – Akt odvračanja dela otrok (Child Labour Deterrence Act), ki so ga poimenovali tudi Harkin Bill (McKechnie in Hobbs 1999, 89; López–Calva 2001, 61). Harkin Bill je v zgodnejši verziji vključeval prepoved uvoza blaga, ki so ga naredili otroci. Kasnejša verzija je bila spremenjena in je vključevala boj proti delu otrok, le kadar so bili ti izpostavljeni suženjstvu ali delovnim razmeram in substancam, ki so ogrožali njihovo zdravje (López–Calva 2001, 61–62).

Razvite države so v zgodovini uporabljale otroško delo v različnih gospodarskih panogah, vključujoč rudarstvo in delo v tovarnah. V Evropi naj bi bilo po ocenah le 1,5 odstotkov otrok, ki delajo, zato so le redki tisti, ki verjamejo, da takšno delo še obstaja in se z njim ukvarjajo iz daljave. Tako je delo otrok nevidno in ni predmet razprave (McKechnie in Hobbs 1999, 89–90; López–Calva 2001, 60).

3.1 Delo otrok v Veliki Britaniji

V Veliki Britaniji so naredili več študij, da bi preverili, koliko otrok danes še dela. Raziskava, ki jo bom v nadaljevanju predstavila, je potekala na različnih območjih te države. Tam v kategorijo »delo otrok« štejejo tiste posameznike, ki so mlajši od 16 let (McKechnie in Hobbs 1999, 91).

3.1.1 Število otrok, ki delajo

McKechnie in Hobbs sta ugotovila, da glede na vzorec trenutno dela okoli 32–50 odstotkov otrok, odvisno od območja, kjer živijo. Preučila sta tudi, koliko od teh otrok, ki trenutno delajo, je delalo tudi v preteklosti. Ugotovila sta, da med 18–38 odstotkov. Iz teh podatkov lahko razberemo, da ima večina otrok do 16. leta že nekaj delovnih izkušenj (McKechnie in Hobbs 1999, 91–92).

3.1.2 Oblike dela

Veliko otrok opravlja »dostavno delo«. Posebej vidno je raznašanje časopisov in mleka. Otroci so zaposleni tudi v prodaji od vrat do vrat. McKechnie in Hobbs sta ugotovila, da v njunem celotnem vzorcu predstavljajo postrežba, gostinstvo in delo v trgovini kar 35 odstotkov trenutnih služb. Večinoma so otroci slabo plačani, saj dobijo le približno evro ali dva na uro (McKechnie in Hobbs 1999, 93).

3.1.3 Zakonodaja

Britanska zakonodaja ne prepoveduje dela otrok med obveznim šolanjem, ga pa želi uravnavati, nadzorovati in zaščititi. Te cilje hoče doseči z (McKechnie in Hobbs 1999, 94–95):

- določanjem najnižje starosti, s katero lahko otroci začnejo z delom (13 let),
- določanjem najzgodnejše začetne ure dela (7.00) in najpoznejše uro konca dela (19.00),
- omejitvijo ur dela na dan in teden in
- dovoljenjem, ki ga morajo imeti otroci, ki delajo.

Zavedati pa se je treba, da ta zakonodaja niti približno ni tako uspešna in da je realnost daleč od idealnega (McKechnie in Hobbs 1999, 94).

3.2 Delo otrok v ZDA

Od leta 1830 so ZDA šle skozi številne regulacije in zakone, da bi uredile delo otrok in ga dokončno odpravile, vendar pa je po podatkih leta 1990 še vedno delalo okoli 38.000 otrok brez dovoljenja (Child Labour in America and Africa 2011). Danes lahko rečemo, da slika pravzaprav ni bistveno drugačna in je podobna tisti v Veliki Britaniji (McKechnie in Hobbs 1999, 95).

3.2.1 Število otrok, ki delajo

Leta 1996 je bilo v ZDA nezakonito zaposlenih približno 290.200 otrok. Okoli 59.600 jih je bilo mlajših od 14 let (Images of Child Labour, Child Labour and the Global Village: Photography for the Social Change 2011).

3.2.2 Oblike dela otrok

V ZDA najdemo skoraj vse oblike dela (delo v tovarni, kmetijstvu, spolno izkoriščanje; redko le podložniško delo). Večina otrok dela na farmah na zahodu (Blood, sweat and tears: The Story of Child Labour 2011a).

3.2.3 Zakonodaja: Akt o pravičnih delovnih standardih »The Fair Labor Standards Act (FLSA)«

V ZDA je minimalna starost za začetek dela v netveganih oblikah dela 14 let. Izjeme so: delo na radiu, v reklamah, gledališču, filmu, raznašanje časopisa, delo v družinskem podjetju (razen če gre za tvegano obliko dela ali za delo v proizvodnji).

V kmetijstvu lahko otrok v netveganih oblikah začne delati že z 10 leti, vendar le s privoljenjem staršev. Minimalna starost za delo v tveganih oblikah dela pa je 18 let, v kmetijstvu 16. Otroci, ki so mlajši od 16 let, ne smejo delati med šolskim poukom (United States Department of Labour 2011a).

3.3 Delo otrok na Portugalskem

Leta 2006 je bilo znano špansko podjetje Zara v nezavidljivem položaju. Portugalski časnik Expresso je namreč razkril, da je eden od dobaviteljev plačeval otrokom 20 evrov na dan, da so naredili čevlje. Razkril je primera dveh dečkov, ki sta doma sešila 50 parov čevljev. To je le eden od primerov, ki so bili razkriti, vendar pa je potrdil, da ima delavska zakonodaja nepravilnosti (Eaton in Goulart 2009, 439).

3.3.1 Število otrok, ki delajo

Portugalska je imela sodeč po raziskavah v prvi polovici 90ih okoli 200.000 otrok, ki so delali (Williams v Eaton in Goulart 2009, 440). Leta 2001 naj bi se število zmanjšalo na 49.000, kar je okoli štiri odstotke otrok med šestim in petnajstim letom starosti na Portugalskem (ILO v Eaton in Goulart 2009, 440).

3.3.2 Oblike dela

Največ otrok (po raziskavi iz leta 2001) dela v kmetijstvu (skoraj polovica), veliko pa jih najdemo tudi v proizvodnji (npr. proizvodnja tekstila, obutve, oblek). Pojavljajo se še nekatere nove oblike dela otrok, kot je delo v oglaševanju ali modno poziranje (Pereira v Eaton in Goulart 2009, 440; Sarmiento v Eaton in Goulart 2009, 440).

3.3.3 Zakonodaja

Minimalna starost za delo otrok je 16 let, kar določa odredba delavskega zakona. Lažje oblike dela lahko opravljajo otroci starejši od 14 let, tvegane oblike dela pa le starejši od 18 let (Unofficial translation of report from Portuguese Ministry of Labor and Social Security v United States Department of Labour 2011b). Portugalski delavski zakon vključuje več sankcij, če se kršijo pravice delavcev. Pri boju proti delu otrok se povečuje tudi učinkovitost delavske inšpekcije, ki jo primanjkuje (United States Department of Labour 2011b).

3.3.4 Trg dela

Portugalska je prejela denar za modernizacijo svoje industrije, saj je izpostavljena vedno večji konkurenci na trgu (Turčija, Kitajska, itd.). Kljub temu, da je večina podjetij, ki se ukvarjajo s proizvodnjo tekstila, oblačil in čevljev s tem denarjem zboljšala kakovost svojih izdelkov, jih spopolnila ali kupila nove stroje, pa se je našlo tudi nekaj takih, ki so še vedno zmanjševali stroške dela. Tako so namesto enega delavca zaposlili 10 otrok za isto plačo, ki so jim prinašali 10–kratno produktivnost (Eaton in Pereira da Silva v Eaton in Goulart 2009, 440).

3.4 Delo otrok v Sloveniji

Slovenija je uspešen zgled tranzicijskega gospodarstva. To je imelo tudi vpliv na to, da se danes z delom otrok zelo redko srečujemo. Mladi se odločajo za nadaljnje šolanje in malo je tistih, ki se ustavijo le pri končani srednji šoli, kaj šele pri osnovni šoli (Koritnik 2007, 1889).

3.4.1 Število otrok, ki delajo

V Sloveniji je dela otrok resda malo, vendar pa se pojavlja (Data, d. o. o. 2009). Ker podatkov o tem, koliko dela otrok je, ni, se je Boštjan Koritnik lotil raziskave in stopil kontakt z 62 centri za socialno delo, od katerih jih je odgovorilo le 16. Le v dveh centrih za socialno delo so se že srečali s spornim delom otrok, in sicer na kmetijah. Zbral je tudi podatke od 15 nevladnih organizacij. Kar tretjina od njih se je že srečala z delom otrok. Varuh človekovih pravic o delu otrok nima podatkov, v Zvezi svobodnih sindikatov Slovenije pa se z njim skoraj nikoli ne srečujejo (Koritnik 2007, 1874–1876).

3.4.2 Oblike dela otrok

V Sloveniji se najpogosteje srečujemo z naslednjimi oblikami dela otrok (Koritnik 2007, 1874):

- beračenje otrok in igranje otrok na glasbene inštrumente na ulicah,
- razmere v rejništvu, kjer naj bi bili otroci preobremenjeni (predvsem na kmetijah),
- spolno izkoriščanje,
- trgovanje z ljudmi.

3.4.3 Zakonodaja

V Sloveniji je postalo zakonsko urejeno delo otrok šele z Zakonom o delovnih razmerjih, ki je začel veljati 1.1.2003. Prepovedano je delo otrok mlajših od 15 let, s tremi izjemami (Zakon o delovnih razmerjih, 214. čl.):

- Otrok, ki je mlajši od 15 let, lahko proti plačilu sodeluje pri pripravi in izvajanju scenskih, umetnostnih in drugih del s področja umetniške, kulture, športne in oglaševalske aktivnosti ter pri snemanju filmov.
- Če je otrok dopolnil 13 let, lahko opravlja lažja dela v drugih dejavnostih, vendar največ 30 dni v posameznem koledarskem letu med šolskimi počitnicami. Ta dela ne smejo ogrozati njegovega zdravja, varnosti, razvoja, morale in izobraževanja. Katera so lažja dela, se določi z izvršilnim predpisom.
- Vajenci, dijaki in študenti, ki so dopolnili 14 let, lahko opravljajo praktično izobraževanje pri delodajalcu v sklopu izobraževalnih programov. Pri tem načinu dela se upoštevajo določbe Zakona o delovnem razmerju glede delovnega časa, počitku, odmorih, odškodninski odgovornosti ter posebnem varstvu delavcev, ki še niso dopolnili 18 let.

Pri prvi in drugi navedeni izjemi lahko otrok delo opravlja le, če mu inšpektorat za delo izda za to dovoljenje na podlagi zahtevka zakonitega zastopnika (Zakon o delovnih razmerjih, 214. čl.). V vlogi za izdajo dovoljenja mora vlagatelj navesti naslednje podatke (Pravilnik o izdaji dovoljenj za delo otrok, mlajših od 15 let, 5. čl.):

- podatke o zakonitem zastopniku (ime in priimek, EMŠO, razmerje do otroka, naslov stalnega oziroma začasnega prebivališča, v primeru tujca tudi rojstni datum),
- podatke o otroku (ime in priimek, spol, rojstni datum, naslov stalnega oziroma začasnega prebivališča, če ni enak zastopnikovemu),
- podatke o osebi, ki bo za otroka odgovorna pri delodajalcu med njegovim delovnim časom (ime in priimek, delovno mesto oziroma odgovornosti in pooblastila, ki jih ima ta oseba v delovnem procesu),
- podatek o vrsti dela, o trajanju dela, o času in kraju, kjer bo otrok delal ter opis dela, ki ga bo otrok opravljal.

Opaziti je, da je delo otrok v ruralnih območjih zelo redko, več ga je v urbanih okoljih (Konestabo v Koritnik 2007, 1856).

Potrebno je poudariti, da kadar dela otrok mlajši od 15 let, ne govorimo o delovnem razmerju, temveč o pogodbenem razmerju, pri katerem se morajo upoštevati določbe delovne zakonodaje. Pogodba o zaposlitvi, ki bi jo sklenil otrok, mlajši od 15 let, bi bila tako nična (Data, d. o. o. 2009).

4. DELO OTROK V MANJ RAZVITIH DRŽAVAH

4.1 Delo otrok v Afriki

Afrika je tista celina, na kateri najdemo največ dela otrok. Velik problem glede dela otrok imajo predvsem v Sub-Saharski Afriki. Nekateri ključni akterji raje pometejo ta problem v Afriki pod preprogo in se ukvarjajo z drugimi »večjimi« problemi, medtem ko drugi menijo, da imajo druge države z delom otrok večje probleme kot oni (Child labour 2008b).

4.1.1 Število otrok, ki delajo

Statistika Mednarodne organizacije dela kaže na to, da več kot 40 odstotkov (približno 80 milijonov) otrok, ki imajo manj kot 14 let, v Afriki dela (Child labour 2008b; Andvig, Canagarajah in Kielland 2001, 1).

4.1.2 Oblike dela otrok

Največ otrok najdemo v kmetijstvu (na plantažah kave, riževih poljih, ipd.) – 77 odstotkov. Veliko otrok dela doma v krogu družine ali so kot sužnji v zasebnih gospodinjstvih, kjer večinoma nimajo pravic in delajo dolge ure za majhno plačilo, šole pa jim celo prepovejo obiskovati. Pogosto so tudi na ulicah (okoli 600.000), kjer cele dneve beračijo, prodajajo ipd. Ker otroke na ulicah družine spodijo od doma ali sami zbežijo, so prisiljeni poiskati dohodek, pa naj bo ta legalen ali nelegalen. Če zvečer ostajajo na ulici, se združijo v skupino, kjer se med seboj družijo tisti s podobno starostjo in se med seboj varujejo in podpirajo (Andvig, Canagarajah in Kielland 2001, 12–18).

4.1.3 Zakonodaja

Ker se zakonodaja za delo otrok v Afriki razlikuje od države do države, bom v nadaljevanju opisala ureditve za delo otrok v treh državah: Južna Afrika, Kenija in Gana.

4.1.3.1 Južna Afrika

Na začetku je prepoved za delo otrok veljala le za bele otroke. Leta 1981 so v osnovnih pogojih zaposlitvenega akta razširili prepoved dela otrok, ki so mlajši od 15 let, na vso populacijo. Leta 1998 je v veljavo prišel nov akt o zaposlitvenih pogojih, ki ne dovoljuje delo otrokom, ki so prenehali s šolanjem, mlajšim od 15 let in tistim, ki so sicer starejši od 15 let, vendar mlajši od 18 let, če so pogoji za delo takšni, da ogrožajo njihov mentalni, fizični razvoj ter njihovo izobrazbo (Ramutloa 2003, 17–18).

4.1.3.2 Kenija

V zaposlitvenem aktu Kenije je zapisano, da je otrok vsak, ki je mlajši od 16 let, medtem ko se za mlade smatrajo vsi, ki so mlajši od 18 let. Zapisano je tudi, da mlajši od 16 let ne smejo biti zaposleni v tovarnah, kamnolomih, rudnikih, gradbeništvu in v zvezi z inštalacijami (kot je gradnja železnic, mostov, cest, tunelov, plinovodov ipd.). Leta 1999 so ratificirali Konvencijo o najhujših oblikah dela in leta 2001 Otroški akt, kar je pomenilo velik korak proti nesprejemljivim pogojem dela in otroškemu izkoriščanju (Sommer 2003).

4.1.3.3 Gana

Minimalna starost za vstop na trg dela v Gani je 15 let. Otroški akt dovoljuje zaposlitev v lažjih oblikah dela otrokom, ki so starejši od 13 let, medtem ko se v tveganih oblikah dela ne smejo zaposliti mlajši od 18 let. Katere so tvegane oblike dela, najdemo zapisano v Otroškem aktu. Gana je leta 2000 sprejela Konvencijo o najhujših oblikah dela, leta 1990 pa Konvencijo o pravicah otrok (IPEC 2008).

4.2 Delo otrok v Indiji

Indija je takoj za Afriko država, v kateri najdemo največ otrok, ki delajo v neznosnih razmerah in imajo težko življenje. Večina otrok dela že od svojega četrtega ali petega leta starosti, zato lahko predvidevamo, da bodo do svoje odraslosti poškodovani ali bolni, vsekakor pa bodo utrujeni (Human Rights Watch 1996, 1; Child Labour 2008c). Namesto da bi problem zatrli že v kali, je država dovolila, da je dela otrok vsako leto več (Child Labour

2008c). Njihove trenutne razmere odraža naslednja izjava devetletnika: »Ne delu me je delodajalec večkrat udaril s pasom. Zvezal me je in s pasom udarjal po hrbtu. To je naredil dvakrat, trikrat Z verigami na nogah sem bil privezan na steno.« (Human Rights Watch v Kovasevic 2007, 36).

4.2.1 Število otrok, ki delajo

Znanstveniki ocenjujejo, da v Indiji dela med 60 in 115 milijonov otrok (Human Rights Watch 1996, 15). Čeprav delajo tako dečki kot deklice, so deklice največkrat izpostavljene še slabšemu ravnanju, saj zaslužijo manj denarja, njihovi delodajalci pa jih zlorablajo (tudi posilstvo). Dekleta morajo kljub temu, da delajo dolge ure zunaj doma, pomagati tudi doma, tako da perejo perilo, gredo po nakupih, kuhajo ipd. (Human Rights Watch 1996, 16).

4.2.2 Oblike dela

Okoli 85 odstotkov otrok je zaposlenih v kmetijskem sektorju, ostali delajo v storitvenem sektorju in majhnih industrijah. Tukaj bi predvsem izpostavila delo otrok v industriji svile (kjer otroci delajo tudi do 12 ur na dan in so izpostavljeni dimu iz strojev) in delo otrok v podjetjih, v katerih so slabo plačani. Otroci delajo dolge ure za majhno plačilo in so izpostavljeni veliki utrujenosti (Child Labour 2008č,d). Približno 11–18 milijonov otrok dela na cesti (prodajalci časopisov, čistilci čevljev, nabiralci odpadkov). Ostali delajo kot preprodajalci drog, prostitutke, berači, majhni kriminalci (Kovasevic 2007, 36; Peace trust and Bhagwati Enviromente Development Institute v Human rights watch 1996, 15–16).

4.2.3 Zakonodaja

Indijski kastni sistem pravzaprav spodbuja delo otrok, saj tako lahko ohranja družbeno hierarhijo in opravičuje podrejenost »nedotakljivih« (Kovasevic 2007, 36–37).

Indija ni sprejela niti Konvencije št. 138, niti št. 182 Mednarodne organizacije dela. Kljub temu pa Indiji ne primanjkuje ustrezne zakonodaje. Leta 1976 je bil sprejet Sistemski akt proti prisilnemu delu, ki odpravlja vse oblike prisilnega dela. V naslednjih desetletjih, ki so sledila

temu aktu, se je z zakonodajo omejila tudi uporaba otrok v vojski. 1986 je bil sprejet Akt dela otrok, ki je vseboval ukrepe za regulacijo in prepoved dela otrok. (Kovasevic 2007, 37–38). Leta 2006 so v Indiji prepovedali celo delo otrok v gostinskem sektorju in delo po domovih. Kdor to prepoved krši, lahko dobi kazen v višini približno 300 evrov, lahko pa ga tudi za dve leti pošljejo v zapor (Kovasevic 2007, 37; Child Labour 2008e).

Iz tega lahko sklepamo, da Indiji le primanjkuje pristop za uveljavljanje teh zakonov. Večina otrok namreč samega dela ne more zapustiti, saj jim preveč pomeni zaslužek, čeprav je majhen (Kovasevic 2007, 38–39).

4.3 Delo otrok na Kitajskem

Kitajska je tretja na seznamu po številu otrok, ki delajo. To je njen velik socialni problem. Mnogi menijo, da je ta problem šele zdaj začel prihajati na površje, dejstvo pa je, da delo otrok tam najdemo že leta in leta, kljub strogim prepovedim zaposlovanja mladoletnikov—to je v njihovi zakonodaji vsak, ki ima manj kot 16 let (Child labour 2008f). Kljub temu, da je dela otrok vedno več, pa Kitajska nima nevladnih organizacij, ki bi se ukvarjala s to problematiko, prav tako do njih nimajo dostopa tuje nevladne organizacije (United States Department of Labour 2011c).

4.3.1 Število otrok, ki delajo

Čeprav ni uradne številke, koliko otrok na Kitajskem dela, pa je ocena, da je približno 10 milijonov otrok takih, ki ne obiskujejo šole in okrog pet milijonov takih, ki delajo v tovarnah. Tudi v tistih ruralnih okoljih, ki so manj naseljena je okoli 20 odstotkov delovne sile otrok. Vlada vsesplošno prepričanje, da so ugrabljeni otroci prodani tovarnam, kjer potem seveda delajo tudi do 10 ur na dan brez kakršnega koli plačila (Blood, sweat and tears: The Story of Child Labour 2011b).

4.3.2 Oblike dela otrok

Večina otrok je zaposlenih v delavnicah in tovarnah (proizvodnja igrač, proizvodnja hrane, oblek, gradbeništvo, proizvodnja, idr.), manjši delež najdemo tudi v gostinskih storitvah (People`s Daily Report v Child labour in China 2008; China Labour Bulletin 2005).

4.3.3 Zakonodaja

Kitajska ni sprejela Konvencije št. 138 Mednarodne organizacije dela, ki določa najmanjšo starost za začetek dela (China Labour Bulletin 2005). 15. člen Delavskega zakona Kitajske iz leta 1994 izrecno določa, da delodajalec ne sme zaposlovati mlajših od 16 let, z izjemami za literarne ustanove, kulturne ustanove, umetnostne ustanove in določene obrti, ki lahko rekrutirajo otroke, vendar pa morajo za to najprej pridobiti dovoljenje vladnih avtoritet in zagotavljati otrokom dostop do osnovne izobrazbe (Dong Fa v Zhang 2007, 67).

4.4 Delo otrok v Latinski Ameriki

Delo otrok v Latinski Ameriki je velik problem, ki vztrajno narašča. V Kolumbiji mora za podporo družine delati kar 2,5 milijona otrok in zato le 60 odstotkov vseh otrok konča s šolanjem na prvi stopnji izobrazbe (Blood, sweat and tears: The Story of Child Labour 2011c).

4.4.1 Število otrok, ki delajo

V Latinski Ameriki opravlja delo približno 5,7 milijonov otrok med 5 in 14 letom starosti. Čeprav naj bi delalo mnogo več fantov kot deklic, pa se pri tem spregleda delo deklic doma (Green 1998, 2; International Labour Office 2006). V Nikaragvi dela gospodinjska opravila kar 92,9 odstotkov vseh otrok med 5 in 14 letom starosti, v Hondurasu 79,87 odstotkov, v Panami 65,2 odstotkov (International Labour Office 2006, 1).

4.4.2 Oblike dela otrok

Kar 26 odstotkov otrok, ki delajo, je v takšno delo prisiljena. Otroci delajo dolge ure (okoli devet ur na dan) za majhno plačilo. Veliko jih dela v kmetijstvu, sledi mu storitveni sektor. Pogosto gojijo in pridelujejo kavo, banane, sisal, sladkor iz sladkornega trsta, pomaranče, tobak in drugo sadje ter zelenjavo. Veliko jih lahko srečamo tudi v tovarnah, rudnikih, izdelujejo pa tudi ognjemete (predvsem Gvatemala), pri čemer so izpostavljeni eksplozivnim, vnetljivim materialom (Blood, sweat and tears: The Story of Child Labour 2011c; IPEC 2011k). Najhujše oblike dela (seksualno izkoriščanje, uporaba otrok v oboroženih konfliktih, tihotapljenje otrok za delo, preprodaja drog idr.) je težko izslediti, saj so dobro skrite (IPEC 2011k).

4.4.3 Zakonodaja

Ker zakonodaja v Latinski Ameriki ni enaka za vse države, bom v nadaljevanju opisala ureditve za delo otrok v treh državah: Costa Rica, Gvatemala in Nikaragva.

4.4.3.1 Costa Rica

V delovnem zakoniku Costa Rice je minimalna starost za začetek dela 15 let, kljub temu pa je otrokom, mlajšim od 18 let, popolnoma prepovedano delati v industriji banan (Código de Trabajo, Articles 88 and 89 v United States Trade Representative, in consultation with the Secretary of Labor 2005). Zakon za otroke in mladostnike prepoveduje delo otrok, ki niso dopolnili 18 let, v barih oziroma kjerkoli, kjer se prodaja alkohol ter v rudnikih. Prav tako mlajši od 18 let ne smejo sodelovati v aktivnostih, kjer so sami odgovorni zase. Ne smejo delati v zelo hrupnem okolju, s strupenimi snovmi ter z nevarnimi stroji (Código de la Niñez y la Adolescencia, 1997, Article 94 v United States Trade Representative, in consultation with the Secretary of Labor 2005). Otrokom je tudi prepovedano delati več kot 36 ur na teden in več kot 6 ur na dan, nočno delo ni dovoljeno (Código de la Niñez y la Adolescencia, 1997, Article 95 v United States Trade Representative, in consultation with the Secretary of Labor 2005).

4.4.3.2 Gvatemala

V gvatemalskem zakoniku dela je minimalna starost za začetek dela otrok 14 let. Vendar pa generalni inšpektor za delo lahko izda dovoljenje za delo otrok, ki še niso dopolnili 14 let, če je otrok vajenec, če živi z družino v ekstremni revščini in bi njegov zaslužek pomenil pomoč pri preživetju družini in če je zaposlen z delom, ki ni naporno in ne traja dolgo (Codigo de Trabajo, Article 150 v United States Department of Labour 2011č). Mladoletnim otrokom je prepovedano opravljati nočno delo (Id. at Article 148 and 149 v United States Department of Labour 2011č).

4.4.3.3 Nikaragva

Delovni zakonik Nikaragve iz leta 1997 prepoveduje delo otrok, ki so mlajši od 14 let (Código del Trabajo, Ley. No. 185, Article 131 v United States Trade Representative, in consultation with the Secretary of Labor 2005). Otroci, mlajši od 17 let, ne smejo opravljati dela več kot 6 ur na dan in ne več kot 30 ur na teden (Código del Trabajo, Article 134 v United States Trade Representative, in consultation with the Secretary of Labor 2005). Zakonik prepoveduje tudi delo otrokom, mlajšim od 18 let, v okoljih, ki ogrožajo njihovo zdravje in varnost (delo v rudnikih, delo v nočnih klubih, nočno delo ipd.) (Código del Trabajo, Article 133 v United States Trade Representative, in consultation with the Secretary of Labor 2005).

5 MNENJA OTROK, KI DELAJO

Vsi vemo, da so pričakovanja, ki jih imajo starši o tem, kako bodo njihovi otroci preživljali otroštvo, različni. Nekateri podpirajo delo svojih otrok, nekateri ga ostro zavračajo, spet drugi imajo o njem deljeno mnenje. Zavedati se je treba, da Slovenci živimo v vedno bolj razvitem delu sveta, kjer so pogledi na delo otrok precej drugačni kot na Vzhodu, v Afriki, Latinski Ameriki in drugje. Zato imamo vedno v glavah popolno otroštvo, s popolno svobodo, kjer delo otrok pravzaprav ne obstaja. Prav iz teh razlogov sem želela preveriti, kaj o svojem delu menijo otroci sami. Ne smemo pozabiti, da je njihovo mnenje najpomembnejše, saj so v samo delo neposredno vključeni.

V nadaljevanju se bom posvetila članku, ki opisuje in analizira študijo večjega projekta Radda Barnerja – gre za švedsko podružnico organizacije Reši otroke (Save the Children). Čeprav je študija stara, pa se mi zdi še vedno aktualna in nazorna. Radda Barner se je v svojem vzorcu osredotočil na štiri regije: Bangladeš, Etiopija, države Osrednje Amerike (El Salvador, Nikaragva in Gvatemala) ter Filipine, kjer je sodelovalo več kot 300 deklet in fantov, večinoma starih od 10 do 14 let, vključenih v svet dela (Woodhead 1999, 31).

V študiji je otroke spraševal o osem aktivnostih (Woodhead 1999, 31):

- Aktivnost 1: »Moj dan.« Otroci so morali z uporabo slik opisati svoj povprečen dan.
- Aktivnost 2: »Moje delo.« Cilj je bil ugotoviti, v kakšnih razmerah otroci delajo.
- Aktivnost 3: »Kdo šteje?« Namen je bil ugotoviti katere socialne mreže otroci uporabljajo in kakšni so njihovi odnosi z drugimi.
- Aktivnost 4: »Delo in šola.« S to aktivnostjo so skušali ugotoviti, kakšne so za otroke prednosti in slabosti šole ter dela.
- Aktivnosti 5: »Katero delo je najboljše?« Nanaša se na to, kako otroci umeščajo razne poklice.
- Aktivnost 6: »Kaj je otrok?« Ta aktivnost se nanaša na poglede otrok na razvoj otrok.
- Aktivnost 7: »Kaj če?« Pri tej aktivnosti so se otroci soočali s tem, kakšni so pomisleki o delu otrok, kako se lahko pomaga.
- Aktivnost 8: »Življenjske zgodbe.« Zadnja aktivnost je namenjena temu, da se dopolni zgodbo otrok z nečim, kar ni ugotovljeno v prvih sedmih aktivnostih.

Avtor se je odločil v članku podrobno opisati rezultate dveh aktivnosti, in sicer aktivnosti 4 in 5.

5.1 Otroci govorijo o tem, katero delo je najboljše

Otroci so morali razporediti naslikane karte petih poklicev, ki so jim bili znani. Najprej so morali umestiti svoj poklic v primerjavi z drugimi poklici. Iz tega sta nastali dve skupini (Woodhead 1999, 32):

- poklici, ki so »boljši od mojega«,
- poklici, ki so »slabši od mojega«.

Znotraj teh dveh skupin so otroci morali znova umestiti poklice (Woodhead 1999, 32).

Po pričakovanju, so otroci svoje delo večinoma ocenili pozitivno. Zanimivo je, da otroci v svojem poklicu, ki je zares slab, najdejo nekaj pozitivnega v primerjavi z drugimi poklici in slednje umestijo še slabše kot svojega. Dober primer je naslednja izjava dečkov, ki delajo v neformalnem sektorju (statve, vezenje) v Bangladešu: »Nosač je velikokrat pretepen od gostov ... Tudi mi smo velikokrat pretepeni in verbalno nadlegovani, vendar pa je to le od ene osebe (delodajalca) in ne s strani javnosti.« (Woodhead 1999, 33).

Ko so bili dečki in deklice v Bangladešu vprašani o delu na domu, so bili najbolj zaskrbljeni glede izkoriščanja od delodajalca in majhnih možnosti pobega iz situacije. Iz tega lahko sklepamo, da se otroci zavedajo situacije, ki jo lahko povzroči delo na domu. Seveda ne moremo posploševati, da so vsi delodajalci enaki, vendar je očitno prav ta oblika dela, pri katerem se otroci počutijo najbolj ranljivi in prestrašeni. Zanimivo je, da deklice v Bangladešu najvišje uvrščajo sajenje rož in delo v industriji oblačil (Woodhead 1999, 35) (glej Tabela 9.1). Takšno delo je namreč zelo naporno in traja dolge ure.

Tabela 5.1: Katero delo je najboljše? Skupina deklic v Bangladešu.

<i>Occupations</i>	<i>Groups</i>			
	<i>Brick-chipper</i>	<i>Brick-chipper</i>	<i>Domestic</i>	<i>Domestic</i>
	<i>Group 1</i>	<i>Group 2</i>	<i>Group 1</i>	<i>Group 2</i>
	<i>Rank</i>	<i>Rank</i>	<i>Rank</i>	<i>Rank</i>
Flower seller	1	2	3	3
Brick-chipper	3^a	2^a	5	4
Domestic	4	4	1^a	2^a
Porter	5	5	4	5
Garment worker	2	1	2	1

^a Own occupation.

Vir: Woodhead (1999, 35).

5.2 Otroci govorijo o delu in šoli

Otroke so povprašali, kaj je tisto, kar menijo, da je pri njihovem delu dobro, kar jih osrečuje, dela ponosne in kaj je tisto, kar jih pri njihovem delu žalosti, jezi. Enak postopek so ponovili tudi za šolo. Torej kaj je tisto, kar je v šoli dobro in kaj slabo? V drugem delu aktivnosti so otroci morali primerjati šolo in delo (Woodhead 1999, 37).

Otroci so največkrat odgovorili, da so pri delu najslabši tvegani pogoji dela. Ali kot pravi deček iz Gvatemale, ki dela v rudniku svinca: »Postanemo utrujeni, ker se moramo plaziti, ko delamo ... Ven moramo priti skrivljeni, naloženi s tovorom. Ne vstanemo, ker se potem udarimo ob skale. Moramo uporabljati lučko, ki si jo namestimo na čelo.« (Woodhead 1999, 38). Seveda se otroci bojijo svojih nadrejenih, ki jim zagotovo postavljajo za nas nedojemljive obremenitve, kot so delo s težkimi tovari, celodnevno delo, delo v vročini, na vročih tleh, delo z nevarnimi kemikalijami ipd. Kar je seveda za otroke nesprejemljivo, sploh za tako mlade, ki so se šele dobro začeli razvijati. Razvoj pa gre tukaj v napačno smer.

Otroci tudi pravijo, da jih delodajalci nadlegujejo, se jim posmehujejo, jih ponižujejo in pretepajo (Woodhead 1999, 38). Deklice s Filipinov in iz Bangladeša pravijo o svojih delodajalcih: »Vpijejo name in vedno sem grajana Delam vse do polnoči. Ne morem se spočiti in iti ven ... Hrana psa je boljša od moje ... Moj delodajalec nadzoruje moje življenje.« (Woodhead 1999, 38).

Otroci so povedali, da niso zadovoljni, kadar se počutijo glede plačila ogoljufane ali se z njim zamuja. To je dokaj jasno, saj otroci denar potrebujejo čim prej, vendar ne zase, ampak zato, da lahko svojim družinam pomagajo in jim omogočijo zadovoljiti vsaj osnovne potrebe. Zato je torej denar nekaj, kar otroci ocenjujejo kot nekaj najbolj pozitivnega pri delu (Woodhead 1999, 39). V zahodnem svetu se kaj podobnega zdi nesprejemljivo, saj v mislih staršev prevladuje miselnost, da morajo sami – in ne otroci – poskrbeti za to, da družina preživi. Verjamem, da bi v Sloveniji takšen primer izkoriščanja otrok hitro prišel v javnost in požel veliko neodobravanja. Kar se mi zdi še posebej žalostno, je to, da si otroci sami kupujejo šolske potrebščine z denarjem, ki ga zaslužijo. Kako lahko otrok, ki je komaj dopolnil 10 let, tako hitro odraste, da mora poskrbeti sam zase? Otroci so rekli takole: »Kupimo si čevlje in oblačila, ki nam jih starši ne morejo dati, prav tako si kupimo zvezke, knjige in svinčnike.« (Woodhead 1999, 39). V naši mladosti o tem sploh nismo razmišljali. Imeli smo prijatelje s katerimi smo se igrali, šolo, v katero smo hodili vsi in starše, ki so nam priskrbeli, kar je bilo

potrebno za šolanje. Če pa nam starši osnovnih potrebščin za šolo niso mogli zagotoviti, pa je pri tem priskočila na pomoč država. Zato lahko rečem, da takih razmer otrok ne moremo razumeti. Za otroke, ki morajo vseskozi delati, je prav šola tista, ki jim lahko pomaga, da navežejo stike z drugimi otroki. Vendar pa se otrokom zdijo nekatere druge stvari še bolj pomembne od pridobivanja novih prijateljev, in sicer: da se naučijo pisati in računati, da si izboljšajo delovne možnosti, da se v šoli izkažejo ter da si pridobijo določene sposobnosti in se naučijo discipline (Woodhead 1999, 41) (glej Tabelo 9.2).

Tabela 5.2: Dobre strani šole

<i>Major themes</i>	<i>All groups (Total = 48) % groups*</i>	<i>Girls' groups (Total = 23) % groups*</i>	<i>Boys' groups (Total = 25) % groups*</i>
Literacy/numeracy, etc.	69	78	60
Improved work prospects	56	57	56
School achievements, etc.	33	30	36
Learning skills and discipline	31	30	32
Peer relationships	60	61	60
Being able to play	46	30	60
Relationship with teacher	25	30	20
Gaining respect/ feeling good	25	17	32

* Percentage of groups mentioning this theme.

Vir: Woodhead (1999, 41).

Glede slabih stvari šole pravijo, da jih najbolj moti odsotnost učitelja, nekateri pa so imeli z njimi tudi zelo slabe izkušnje, kot je poniževanje ali slabo ravnanje z učenci (učitelji mečejo radirke v učence, jih lasajo, tepejo s palicami ipd.). To se v razvitem delu zagotovo ne pripeti, saj bi se ob nesprejemljivem ravnanju učiteljev z učenci zagotovo vpletli starši otrok, socialne službe in drugi.

Zelo težko se otroci soočajo s stroški šolanja, težko tudi usklajujejo delo in šolo (Woodhead 1999, 42–43). Otroci namreč zamudijo veliko ur pouka, ker morajo biti na delu. Delodajalci ne razumejo, da ima otrok šolo in obveznosti. Vidijo le svoj dobiček in zavedajo se, da lahko otroka, ki naredi napako ali se upre, takoj zamenja z drugim, seveda brez obveznosti in brez slabe vesti.

5.3 Otroci govorijo o usklajevanju dela in šole

Otroke, udeležene v raziskavi, so vprašali tudi o položaju dela in šole v njihovem življenju. Zanimalo jih je, kaj je glede na trenutne družinske okoliščine za njih najbolj sprejemljivo (Woodhead 1999, 43) (glej Tabela 9.3):

- le delo,
- le šola,
- delo in šola.

Tabela 5.3: Kaj je najboljše zate glede na trenutno situacijo?

	<i>Groups in Bangladesh (72 children) (%)</i>	<i>Groups in Ethiopia (42 children) (%)</i>	<i>Groups in the Philippines (81 children) (%)</i>	<i>Groups in Cent. America (106 children) (%)</i>
Work only	24	29	4	1
Work and school	76	69	79	78
School only	0	2	17	21

Vir: Woodhead (1999, 44).

Kar 77 odstotkov vprašanih otrok je odgovorilo, da je za njih najbolj sprejemljiva kombinacija dela in šole. Po pričakovanju jih je zelo malo odgovorilo, da je za njih sprejemljiva le šola, saj delo predstavlja velik del njihovega življenja. Kljub temu da bi se mu z veseljem odpovedali, pri takšni odločitvi nimajo nikakršne izbire. V raziskavi so bile ugotovljene tudi velike razlike v obiskovanju šole. Najmanjši delež prisotnosti otrok v šoli so ugotovili za Bangladeš (le 8 %), največji pa v Gvatemali (100 %) (Woodhead 1999, 43–44). Nekateri so glede na trenutne razmere v družini izbrali le delo. Kot pravijo dečki: »Če upoštevamo trenutno situacijo naše družine, nam ne ostane ničesar drugega kot delo ... Delodajalec nam ne bo pustil, da si nekaj ur vzamemo za šolo. Po celodnevem delu nimam volje še za učenje. Ne bi se mogel skoncentrirati.« (Woodhead 1999, 45). V našem okolju bi otroci zagotovo izbrali odgovor »le šola«, saj otrok, ki bi delali v svojem otroštvu, praktično ni. Na to otroci niti ne pomislijo, saj jim starši nudijo vse, kar potrebujejo za preživetje.

6 ZNANE MULTINACIONALKE IN DELO OTROK

6.1 Nike

Vedno ko pomislimo na podjetje Nike, pomislimo na dobro športno blago, ki je drago, vendar vredno svoje cene. Nike se pravzaprav skriva za svojim prepoznavnim znakom in podobo (spomnimo se znanih športnikov, ki promovirajo Nike, kot sta Tiger Woods in Michael Jordan), zato nikoli ne razmišljamo, kdo stoji za izdelavo tega športnega blaga. Kljub temu, da je Nike ameriško podjetje, pa njihovi znani športni čevlji nikoli niso bili izdelani v Združenih državah Amerike. Njihova prva tovarna je bila ustanovljena na Japonskem (TED Case Studies 2011).

Šele leta 1996 je bil Nike prvič obtožen, da izrablja otroka za delo, in sicer v Pakistanu za izdelavo nogometnih žog (TED Case Studies 2011). Moramo vedeti, da je povprečen dnevni zaslužek v Pakistanu, kjer prevladujejo velike družine, le pet dolarjev. To je za podjetje Nike pomenilo poceni delovno silo, ki jo je dobro izkoristilo. Kar polovica vseh nogometnih žog je narejena v Pakistanu. Ko otroku kupujemo žogo, se ne zavedamo, da je prav ta žoga narejena s pomočjo otroških rok. Tako je Nike – kot še veliko drugih multinacionalk – znan po tem, da izdeluje blago tam, kjer se države še razvijajo in kjer je izdelava veliko cenejša kot v razvitem delu sveta. Nike je v svoji obrambi izpostavil, da ni vedel, da je v Pakistanu že leta delo otrok nekaj povsem običajnega (TED Case Studies 2011). Kar je seveda popolnoma neprepričljiva razlaga, saj se je zagotovo zavedal, da bodo njihovi podizvajalci razmišljali čim bolj kapitalistično in skušali kar najbolj zmanjšati stroške dela. Ko je Life Magazin leta 1996 objavil članek, ki je govoril o delu otrok v Pakistanu, se je Nike začel zavedati, da za njih to pomeni težavo. Sploh zato, ker je članek vseboval sliko otroka, ki je bil obkrožen z žogami Nike, katere je izdeloval po cele dneve. V nekaj tednih so aktivisti stali pred trgovinami Nikea s sliko, prikazano v članku. Nike je moral ukrepati. Začel je slabo, in sicer le s preiskavo podizvajalcev s katerimi je delal (TED Case Studies 2011). To je mnogo premalo. Pakistan je le ena od držav, kjer so izkoriščane otroške roke za izdelavo športnega blaga znamke Nike. Sami so priznali, da bo odpraviti otroško delo zanje težek zalogaj. Kljub temu, da so izjavili, da je treba tam, kjer delajo za njih otroci, otroško delo takoj odpraviti, otrokom pa plačati za delo in jim omogočiti šolanje, se njihove napake še kar vrstijo (odkritje deklic, ki delajo v tovarnah v Kambodži, mlajših od 15 let, ki delajo sedem dni na teden, včasih tudi po 16 ur na dan ipd.) (Boggan 2001; Kenyon 2000).

6.2 Apple

Tudi Apple, ki je znan po svojih izdelkih, kot so iPhone, iPad, Mac in drugi, je priznal uporabo dela otrok v nekaterih kitajskih tovarnah, ki pa jih Apple ni želel javno imenovati. Otroke, ki še niso dopolnili starosti za delo, so odpustili ali pa sedaj lahko delajo, saj so že dopolnili minimalno starost za delo. Apple uporablja delovne prakse, ki so velikokrat pod drobnogledom organizacij, ki se borijo za pravice ljudi. Nedavno se je v njihovi tovarni zastrupilo kar 62 zaposlenih (Wilhelm 2010; Moore 2010). Vendar Apple velja za enega najnaprednejših in najbolj modernih tehničnih podjetij, ki ne bodo kar tako zgubili svojega ugleda, saj so svetovno priznani, njihovi izdelki pa so zelo cenjeni in sploh pri mladih zelo popularni. Nekako se zdi, da večja kot je korporacija, večja je možnost izkoriščanja otrok. Veliko manj pa je možnosti, da bomo o tem slišali sami. Vprašanje je tudi, če bi zaradi tega nehali kupovati njihove izdelke. Nekateri zagotovo, veliko pa ne. Sami na svojih izdelkih zapisujejo »Oblikovano v Apple Kalifornija, narejeno na Kitajskem.« (Wilhelm 2010).

6.3 Primark

Primark je ustanovil Arthur Ryan leta 1969 in še dandanes vodi poslovanje (Finch 2008). Primark se je leta 1970 razširil v Anglijo, kjer ima približno 170 trgovin in proizvaja cenovno ugodna oblačila. To pomeni, da si jih ljudje lahko privoščijo (Finch 2008; BBC News 2008). Predstavnik Primarka je povedal, da so njihova oblačila poceni, ker ne postavijo visoke cene za kupce. Poudaril je, da kupujejo obleke iz istih tovarn kot veliko drugih dobaviteljev, ljudje pa so plačani enako ne glede na to, za katero znamko delajo (Hawkes 2008). Veliko pove informacija, da Primark proda največ oblačil v Angliji, takoj za trgovino Marks&Spencer. Dobavitelji večinoma prihajajo iz Azije (Finch 2008).

Pri Primarku je bil problem dela otrok to, da je imel sklenjeno stransko pogodbo s tremi indijskimi dobavitelji, ki so uporabljali otroke za vezenje oblek. To je odkrila šele ekipa programa BBC Panorama (Hawkes 2008; Fletcher 2008). Čeprav so imeli z enim od teh indijskih dobaviteljev sklenjeno stransko pogodbo že od leta 1996, so le – to prekinili, saj je delo otrok po njihovih besedah proti etičnim standardom (Finch 2008). Vsa oblačila, ki so jih naredili otroci iz teh tovarn, so umaknili iz prodaje (Hawkes 2008). To je seveda poteza, ki na kupce naredi vtis in jih prepriča, da podjetje dela v dobro njih in ne gleda samo nase.

6.4 H&M

H&M v Sloveniji poznamo kot trgovino z oblačili, ki so poceni in dostopna vsem. Za mlade je to nekakšna meka. Pa vendar se vprašamo, kako je to mogoče? Ko pogledamo listek na oblačilu, na katerem piše, kje je obleka izdelana, lahko ugotovimo, da piše »Made in Cambodia«. Ko na strani podjetja H&M pogledaš kodeks ravnanja, ugotoviš, da nobeno njihovo oblačilo ni izdelano v njihovi tovarni, ampak jih kupujejo od več kot 700 dobaviteljev iz Evrope in Azije (H&M 2011). Iz tega nam je lahko jasno, da popolnega nadzora nad tem, kako je oblačilo narejeno in kdo ga izdelava, ne morejo imeti. Prav iz teh razlogov so oblikovali kodeks ravnanja, ki vključuje določitve glede požarne varnosti, prepovedi vključitve otrok v izdelavo oblačil, delovnih ur, plač, delovnega okolja (H&M 2011). Torej lahko sklepamo, da bi nek nadzor le moral obstajati. Kot sami priznavajo in kot so ugotovili že drugi, so delo otrok že odkrili v tovarnah, iz katerih dobivajo oblačila in v teh primerih skušajo po njihovih besedah delovati v dobro otroka. Povežejo se z družinami, ki se večinoma strinjajo z njimi, da njihovi otroci potrebujejo vsaj nekaj izobrazbe (H&M 2011). Vse zveni v dobro otroka, vendar se moramo zavedati, da družine potrebujejo denar in jim za izobrazbo svojih otrok večinoma ni mar. In kako je potem mogoče, da so ob obisku švedskega časnika Expressen v eni od H&M tovarn v Kambodži ugotovili, da otroci delajo v skoraj suženjskih razmerah (otroci se večkrat onezavestijo zaradi pretežkih bremen) za mizerno plačo (Holm 2006). Tudi nevladne organizacije, kot sta Environmental Justice Foundation in Anti-Slavery International, so obtožile H&M, da uporabljajo bombaž, ki ga v Bangladešu pridelujejo otroci (McGuffin 2009). Torej se njihove besede in dejansko stanje ne ujemajo? Kar je še posebej sumljivo (in kot nekakšen dokaz, kako si oprati krivdo), je sodelovanje H&M z Unicefom – od leta 2004 skupaj delujejo proti delu otrok v Uzbekistanu in Indiji. Leta 2009 sta H&M in Unicef celo skupaj zastavila projekt »All for children«, katerega cilj naj bi bil izboljšati razmere otrok pri proizvodnji bombaža v Indiji (UNICEF 2009). Lahko trdimo, da je taka poteza zavajanje kupcev?

6.5 GAP INC.

Gap Inc. je bil ustanovljen leta 1969 v San Franciscu. Ponujajo razna oblačila, dodatke in proizvode za osebno uporabo. Imajo več kot 134.000 zaposlenih, 3.100 trgovin in 175 franšiz (Gap Inc. 2011). Čeprav v Sloveniji morda ni tako poznan, pa ima v svetu veliko veljavo. Leta 2004 je priznal, da ima veliko problemov – od izkoriščanja dela otrok do neprimernih

strojev. Prekinili so pogodbe s 136 tovarnami, ki se nahajajo v Aziji, Indiji in na Kitajskem, saj niso spoštovali njihovega kodeksa (Teather 2004). Tako so v Indiji, kjer naj bi otroci predstavljali 20 odstotkov njihovega gospodarstva, otroci mlajši od deset let šivali obleke, nekateri pa za svoje delo niti niso bili plačani (Insidethestar.com 2007). Gap Inc. teh oblačil ni dal v prodajo, pravzaprav so bila uničena (Brown 2007). To so seveda morali narediti, saj bi v nasprotnem primeru izzvali vsesplošno nasprotovanje javnosti. Tega pa si ne morejo privoščiti.

Gap Inc. lahko nekako primerjamo z H&M-om, saj sta oba masovna prodajalca oblačili, nad katerih izdelavo ne moreta imeti popolnega nadzora, kar pomeni lažje izkoriščanje delavcev in kršenje pravil.

7 SKLEP

V diplomski nalogi sem skušala prikazati delo otrok danes in predstaviti njegove oblike, ter vzroke zanj. Postavila sem si tri hipoteze, in sicer:

- Hipoteza 1: Vzrok za delo otrok v sodobnem svetu je predvsem revščina v družini.
- Hipoteza 2: Otroke, ki delajo, najdemo tudi v ekonomsko bolj razvitih državah.
- Hipoteza 3: Otroci se pri delu soočajo z različnimi boleznimi in s poškodbami.

Prvi hipotezi lahko pritrdim delno. Kot že prej povedano, je revščina eden izmed glavnih razlogov, zakaj otroci začnejo z delom tako zgodaj. Vendar pa to ni edini razlog in ne moremo reči, da je tudi najpomembnejši. Tukaj so še nemoralni in brezbrizni delodajalci, pomanjkanje šol, velike družine, pomanjkanje zdravstvene nege idr. Pomembno pa je poudariti, da večina otrok, ki opravlja delo, prihaja iz družin, ki trpijo za revščino.

Drugi hipotezi lahko seveda pritrdim. Čeprav večina prebivalcev v razvitih državah meni, da pri njih delo otrok ne obstaja, je situacija prav nasprotna. Seveda obstaja! Le vidno ni tako, kot je to drugje po svetu. Zavedati se moramo, da veliko korporacij Evrope in Amerike brez pomislekov išče čim cenejšo delovno silo. Če so to otroci, še toliko bolje. Ti so namreč mladi, spretni in se nad razmerami ne pritožujejo, saj vedo, da so lahko hitro zamenljivi.

Tretji hipotezi lahko pritrdim. Med predstavljanjem oblik dela otrok je namreč jasno razvidno, s kakšnim boleznimi in poškodbami se otroci srečujejo pri svojem delu. Naj ponovim nekatere: spolno prenosljive bolezni pri komercialnem seksualnem izkoriščanju, bronhitis, astma pri delu v industrijah, malarija pri otrocih na ulicah, idr. Kar pa je najbolj zaskrbljujoče, pa so psihične in fizične posledice, ki jih občutijo otroci zaradi svojega dela. In teh se ne da popraviti nikoli.

Če pomislimo, delo samo po sebi po navadi nima negativnega prizvoka. Ko pa pomislimo na delo otrok, se pred nami običajno prikaže slika, ki pusti vse prej kot pozitiven odziv. Mi smo se kot majhni imeli možnost igrati s sovrstniki, prosti čas preživljati tudi pred televizijo. In najpomembnejše: imeli smo prost dostop do izobraževanja. Vse preredko se zavedamo, da oni teh možnosti velikokrat nimajo! Delo otrok je nepotrebno in otroci si takšnega otroštva ne zaslužijo, saj bi morali uživati otroštvo, hoditi v šolo in se ukvarjati z dejavnostmi ki jim bodo

koristile v poznejšem obdobju. Tako bi priložnost za zaposlitev dobili tisti, ki je sedaj nimajo ali je ne morejo dobiti, da bi lahko preživeli sebe ali pa svojo družino.

Kot je rekel Craig Kielburger: »The change starts within each one of us and ends only when all children are free to be children« (Free The Children 2011). Dela otrok je danes še vedno veliko in verjetno bo potrebno še veliko časa in truda, če ga želimo odpraviti. Postavlja pa se mi vprašanje: Je odprava dela otrok sploh mogoča?

8 LITERATURA

Andvig, Jens Chr., Sudharshan Canagarajah in Annes Kielland. 2001. *Issues in Child Labour in Africa*. Dostopno prek: http://www.childtrafficking.com/Docs/andvig_canadaraja_kielland.pdf (5. marec 2011).

Anti-Slavery. 2011. *What is child labour?* Dostopno prek: http://www.antislavery.org/english/slavery_today/child_labour.aspx (12. februar 2011).

BBC News. 2008. *Primark fires child worker firms*. Dostopno prek: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7456897.stm> (27. februar 2011).

Bellamy, Carol. 1997. *The state of the world's children 1997*. New York: Oxford University Press.

Blood, sweat and tears: The Story of Child Labour. 2011a. *Child labour in the United States*. Dostopno prek: <http://library.thinkquest.org/03oct/01908/800/latinamerica.htm> (3. marec 2011).

--- 2011b. *Child Labour in China*. Dostopno prek: <http://library.thinkquest.org/03oct/01908/800/chinarussia.htm> (3. marec 2011).

--- 2011c. *Child Labour in Latin America*. Dostopno prek: <http://library.thinkquest.org/03oct/01908/800/latinamerica.htm> (12. marec 2011).

Boggan, Steve. 2001. *Nike admits to mistakes over child labour*. Dostopno prek: <http://www.independent.co.uk/news/world/americas/nike-admits-to-mistakes-over-child-labour-631975.html> (1. februar 2011).

Brown, Hilary. 2007. *Gap Admits Possible Child Labour Problem*. Dostopno prek: <http://abcnews.go.com/WN/story?id=3787304&page=1> (15. februar 2011).

Child Labour. 2008a. *Causes od child labour*. Dostopno prek: <http://www.childlabor.in/causes-of-child-labour.htm> (20. januar 2011).

--- 2008b. *Child Labour in Africa*. Dostopno prek: <http://www.childlabour.in/child-labour-in-africa.htm> (15. februar 2011).

--- 2008c. *Child Labour in India*. Dostopno prek: <http://www.childlabour.in/child-labour-in-india.htm> (15. februar 2011).

--- 2008č. *Indian Silk Industry And Child Labour*. Dostopno prek: <http://www.childlabor.in/indian-silk-industry-and-child-labour.htm> (10. marec 2011).

--- 2008d. *Child labour in Indian Sweet Shops*. Dostopno prek: <http://www.childlabor.in/child-labour-in-indian-sweet-shops.htm> (10. marec 2011).

--- 2008e. *Stop Child Labour*. Dostopno prek: <http://www.childlabor.in/stop-child-labor.htm> (7. januar 2011).

--- 2008f. *Child Labour in China*. Dostopno prek: <http://www.childlabour.in/child-labour-in-china.htm> (15. februar 2011).

Child Labour in America and Africa. 2011. *Child Labour in USA*. Dostopno prek: <http://sites.google.com/site/childlaborinamericaandafrika/Home/child-labor-in-usa> (5. marec 2011).

China Labour Bulletin. 2005. *As China's Economy Grows, So does China's Child Labour Problem*. Dostopno prek: <http://www.china-labour.org.hk/en/node/15889> (7. marec 2011).

Coalition to stop the use of child souldiers. 2011. *Child Soldiers*. Dostopno prek: <http://www.child-soldiers.org/childsoldiers/child-soldiers> (15. februar 2011).

CYC–Online. 2011. *Street children*. Dostopno prek: <http://www.cyc-net.org/cyc-online/cycol-0701-richter.html> (15. februar 2011).

Data, d. o. o. 2009. *Delo otrok, mlajših od 15 let*. Dostopno prek: <http://data.si/sl-SI/a-239/delo-otrok-mlajsih-od-15-let> (5. marec 2011).

Diaz, Mario in Christian Mejia. 2008. *Ecuador begins to eradicate child labour*. Dostopno prek: http://www.unicef.org/protection/ecuador_26001.html (14. februar 2011).

Eaton, Martin in Pedro Goulart. 2009. Portuguese Child Labour: an Enduring Tale of Exploitation. *European Urban and Regional Studies* 16 (4): 439–444.

Eliminate child labour in tobacco foundation. 2008. *International standards*. Dostopno prek: <http://www.eclt.org/standards/index.html> (12. februar 2011).

Estacio, Emeé Vida in Marks, David. 2005. Child Labour and the International Labour Organization's Convention 182: A Critical Perspective. *Journal of Health Psychology* 10 (3): 475–484.

Finch, Julia. 2008. *Primark axes suppliers for using child labour*. Dostopno prek: <http://www.guardian.co.uk/business/2008/jun/16/primark.child.labour> (12. februar 2011).

Fletcher, Damien. 2008. *Primark child labour: Is ethical shopping a luxury we can't afford?* Dostopno prek: <http://www.mirror.co.uk/news/top-stories/2008/06/23/primark-child-labour-is-ethical-shopping-a-luxury-we-can-t-afford-115875-20617831/> (28. februar 2011).

Free The Children. 2011. *Child labour*. Dostopno prek: <http://www.freethechildren.com/getinvolved/geteducated/childlabour.htm#0021> (24. februar 2011).

Gap Inc. 2011. *Key Facts*. Dostopno prek: <http://www.gapinc.com/content/gapinc/html/aboutus/keyfacts.html> (26. februar 2011).

Global March Against Child Labour. 2011. *Myths associated with child labour*. Dostopno prek: http://www.globalmarch.org/resourcecentre/child_labour/ (24. marec 2011).

Green, Duncan. 1998. *Child Labour in Latin America*. Dostopno prek: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:4C8qHY2LOe0J:www.cafod.org.uk/content/download/3836/34331/version/4/file/ChildLabourLatAm.pdf+child+labour+in+latin+america&hl=sl&gl=si> (12. marec 2011).

Hawkes, Steve. 2008. *Primark drops firms using child labour*. Dostopno prek: http://business.timesonline.co.uk/tol/business/industry_sectors/retailing/article4152660.ece (29. Februar 2011).

Holm, Jakob. 2006. *Conditions For H&M's Workers In Cambodia Are Sub-standard*. Dostopno prek: http://www.scandasia.com/viewNews.php?news_id=2524&coun_code=ph (19. januar 2011).

Human Rights Watch. 1996. *The small hands of slavery: bonded child labor in India*. New York: Human Rights Watch.

--- 2008. *Child Soldiers Global Report 2008*. Dostopno prek: <http://www.hrw.org/en/reports/2008/12/11/child-soldiers-global-report-2008> (7. februar 2011).

H&M. 2011. *Our Code of Conduct*. Dostopno prek: http://about.hm.com/us/corporateresponsibility/supplychainworkingconditions/supplychainmonitoring/ourcodeofconduct_monotoringarticle1.nhtml (29. januar 2011).

Images of Child Labour. *Child Labour and the Global Village: Photography for Social Change*. 2011. *Child Labour: Frequently Asked Questions*. Dostopno prek: <http://www.childlaborphotoproject.org/childlabor.html#child> (22. februar 2011).

Insidesthestar.com. 2007. *Gap in child labour scandal*. Dostopno prek: <http://www.thestar.com/business/article/271512> (20. februar 2011).

International Labour Office. 2006. *Child Labour in Latin America and the Caribbean*. Dostopno prek: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_decl_fs_51_en.pdf (13. marec 2011).

International Labour Organization. 1973. *Convention 138 Minimum Age Convention*. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C138> (5. februar 2011).

--- 1999. *Convention 182*. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc87/com-chic.htm> (5. februar 2011).

--- 2011. *Child Labour*. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/global/topics/child-labour/lang-en/index.htm> (20. februar 2011).

International Programme on the Elimination of Child Labour. 2008. *Ghana Child Labour Data Country Brief*. Dostopno prek: http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:qFfnqbmHx0J:www.ilo.org/ipeinfo/product/download.do%3Ftype%3Ddocument%26id%3D7798+child+labour+legislation+in+gana&hl=sl&gl=si&pid=bl&srcid=ADGEEShzUt0nwi_A6p9IHckBcQErrEdXbEcLga2HF8VHAh3rh1wSrGSsC7N5mYZyF8AfmDE5YFUUcHVJq38Ao5_mJ-sLYDkDGZjf3apsUWu6IOuzCYhvD-xKFtFDev0B3R2H6Mdhodvu&sig=AHIEtbQS3TLwiiqkZFPKmsmmBT51SNeREQ (21. marec 2011).

--- 2011a. *Thematic areas of work*. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/ipec/areas/lang-en/index.htm> (11. februar 2011).

--- 2011b. *Commercial sexual exploitation of children*. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/ipec/areas/CSEC/lang-en/index.htm> (8. februar 2011).

--- 2011c. *Child labour in agriculture*. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/ipec/areas/Agriculture/lang-en/index.htm> (8. februar 2011).

--- 2011č. *Domestic Labour*. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/ipec/areas/Childdomesticlabour/lang-en/> (8. februar 2011).

--- 2011d. *Mining and quarrying*. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/ipec/areas/Miningandquarrying/lang--en/index.htm> (8. februar 2011).

--- 2011e. *Child labour and armed conflict*. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/ipec/areas/Armedconflict/lang--en/index.htm> (9. februar 2011).

--- 2011f. *Child Labour Monitoring*. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/ipec/Action/Childlabourmonitoring/lang--en/index.htm> (8. februar 2011).

--- 2011g. *Corporate Social Responsibility*. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/ipec/Action/CSR/lang--en/index.htm> (10. februar 2011).

--- 2011h. *Child Labour and Education*. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/ipec/Action/Education/lang--en/index.htm> (10. februar 2011).

--- 2011i. *Labour Inspection*. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/ipec/Action/Labourinspection/lang--en/index.htm> (10. februar 2011).

--- 2011j. *Time-bound programmes*. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/ipec/Action/Time-BoundProgrammes/lang--en/index.htm> (10. februar 2011).

--- 2011k. *Latin America and Caribbean*. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/ipec/Regionsandcountries/LatinAmericaandCaribbean/lang--en/index.htm> (11. februar 2011).

Kenyon, Paul. 2000. *Gap and Nike: No Sweat?* Dostopno prek: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/panorama/archive/970385.stm> (1. februar 2011).

Koritnik, Boštjan. 2007. Delo otrok in mladostnikov. *Podjetje in delo* 33 (8): 1852–1891.

Kovasevic, Natasa. 2007. Child Slavery. India's Self-Perpetuating Dilemma. *Harvard International Review* 29 (2): 36–39.

Kun, Li. 2008. *World Day Against Child Labour puts spotlight on harmful effects*. Dostopno prek: http://www.unicef.org/protection/index_34497.html (24. februar 2011).

Levine, Susan. 1999. Bittersweet Harvest: Children, work and the global march against child labour in the post-apartheid state. *Critique of Anthropology* 19 (2): 139–155.

Liebel, Manfred. 2007. Opinion, Dialogue, Review: The new ILO report on child labour: a success story, or the ILO still at a loss? *Childhood* 14 (2): 279–284.

Lopez-Calva, Luis F. 2001. Child Labour: Myths, Theories and Facts. *Journal of International Affairs* 55 (1): 59–73.

McGuffin Paddy. 2009. *H&M and Zara implicated in Uzbek slave case*. Dostopno prek: <http://www.morningstaronline.co.uk/index.php/news/content/view/full/84904> (16. februar 2011).

McKechnie, Jim in Sandy Hobbs. 1999. Child Labour: The View from the North. *Childhood* 6 (1): 89–100.

Meljeteig, Per. 1999. Introduction: Understanding Child Labour. *Childhood* 6 (1): 5–12.

Moore, Malcolm. 2010. *Apple admits using child labour*. Dostopno prek: <http://www.telegraph.co.uk/technology/apple/7330986/Apple-admits-using-child-labour.html> (25. januar 2011).

Polakoff, Erica. 2007. Globalization and Child Labor: Review of the Issues. *Journal of Developing Societies* 23 (1–2): 259–283.

Pravilnik o izdaji dovoljenj za delo otrok, mlajših od 15 let. Ur. l. RS 60/2004. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200460&stevilka=2760> (5. marec 2011).

Ramutloa, Lloyd. 2003. *The National Child Labour Action Programme for South Africa*. Dostopno prek: <http://www.labour.gov.za/documents/useful-documents/basic-conditions-of-employment/national-child-labour-action-programme-for-south-africa> (20. marec 2011).

Sommer, Monika. 2003. *National Labour Law Profile: Kenya*. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/public/english/dialogue/ifpdial/info/national/ken.htm> (20. marec 2011).

Teather, David. 2004. *Gap admits to child labour violations in outsource factories*. Dostopno prek: <http://www.guardian.co.uk/business/2004/may/13/7> (25. februar 2011).

TED Case Studies. 2011. *Nike Shoes and Child Labor in Pakistan*. Dostopno prek: <http://www1.american.edu/ted/nike.htm> (25. marec 2011).

UNICEF. 2009. *International partnership: H&M*. Dostopno prek: http://www.unicef.org/corporate_partners/index_25099.html (26. januar 2011).

--- 2011. *Child labour and exploitation*. Dostopno prek: http://www.unicef.org/girlseducation/index_focus_exploitation.html (24. februar 2011).

United Nations. 2000. *Optional protocol Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography*. Dostopno prek: <http://www.unhchr.ch/html/menu2/6/crc/treaties/opsc.htm> (20. januar 2011).

United Nations High Commissioner for Human Rights. 1989. *Convention on the Rights of the Child*. Dostopno prek: <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm> (20. januar 2011).

United States Department of Labour. 2011a. *The Fair Labour Standards Act*. Dostopno prek: <http://www.dol.gov/compliance/laws/comp-flsa.htm> (15. februar 2011).

--- 2011b. *Portugal*. Dostopno prek: <http://www.dol.gov/ilab/media/reports/iclp/sweat/portugal.htm> (15. februar 2011).

--- 2011c. *China*. Dostopno prek: <http://www.dol.gov/ilab/media/reports/iclp/sweat/china.htm> (19. februar 2011).

--- 2011č. Guatemala. Dostopno prek: <http://www.dol.gov/ilab/media/reports/iclp/sweat/guatemala.htm> (15. marec 2011).

United States Trade Representative, in consultation with the Secretary of Labor. 2005. *Laws Governing Exploitative Child Labor Report Costa Rica, Dominican Republic, El Salvador, Guatemala, Honduras and Nicaragua*. Dostopno prek: http://www.essex.ac.uk/armedcon/story_id/lawgoverningexploitativesamerica.pdf (15. marec 2011).

Van den Anker, Christien. 2004. *The political economy of new slavery*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.

Wilhelm, Alex. 2010. *Apple Used Child Labor In China – A History Of Sketchy Manufacturing*. Dostopno prek: <http://thenextweb.com/apple/2010/02/27/apple-child-labor-china-history-sketchy-manufacturing/> (25. januar 2011).

Woodhead, Martin. 1999. Combatting Child Labour: Listen to What the Children Say. *Childhood* 6 (1): 27–49.

Zakon o delovnih razmerjih (ZDR). Ur. l. RS 42/2002. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200242&stevilka=2006> (5. marec 2011).

Zhang, Laney. 2007. *Law library of congress China children`s rights*. Dostopno prek: <http://www.loc.gov/law/help/child-rights/pdfs/Children's%20Rights-China.pdf> (7. marec 2011).